

Jaarverslag 2016

Stichting Pensioenfonds Hewlett-Packard Nederland

Voorwoord

Voor u ligt het jaarverslag 2016 van Stichting Pensioenfonds Hewlett-Packard Nederland (HP Pensioenfonds).

De financiële positie van het HP Pensioenfonds is in 2016 erg wisselend geweest als gevolg van de daling van de rente en schommelende rendementen op aandelen.

De definitieve dekkingsgraad ultimo 2016 kwam uiteindelijk met 107,0% wel iets hoger uit ten opzichte van vorig jaar (2015: 105,5%).

De beleidsdekkingsgraad, het gemiddelde van de afgelopen 12 maanden, daalde echter aanzienlijk van 107,7% eind 2015 naar 103,8% eind 2016. Dit komt omdat de dekkingsgraad pas in het vierde kwartaal van 2016 weer wat is gestegen met name als gevolg van een lichte stijging van de rente.

Omdat er eind 2015 nog steeds sprake was van een reservetekort, is in maart 2016 een nieuw herstelplan vastgesteld en ingediend bij DNB. In dit plan, dat op 30 mei 2016 werd goedgekeurd door DNB, was te zien dat het fonds naar verwachting eind 2020 uit een situatie van reservetekort zou komen. De beleidsdekkingsgraad eind 2016 van 103,8 % ligt echter 4,2%-punt onder het niveau waarvan werd uitgegaan in dit nieuwe herstelplan.

Er was eind 2016 nog steeds sprake van een reservetekort. Het eigen vermogen is lager dan het vereiste eigen vermogen. Bij het vereiste eigen vermogen hoort een dekkingsgraad van 117%. In maart 2017 is daarom een geactualiseerd herstelplan ingediend bij de toezicht-houder. Volgens dit plan komt het fonds nu een jaar later (eind 2020) uit reservetekort.

In dit jaarverslag wordt aandacht besteed aan diverse ontwikkelingen bij ons pensioenfonds en in de pensioenwereld in 2016.

Het bestuur wil hierbij iedereen bedanken die zich in het verslagjaar voor het pensioenfonds heeft ingezet.

Inhoud	pag.
Voorwoord	2
1. Meerjarenoverzicht	4
2. Bestuursverslag	6
2.1 Inleiding	6
2.2 Personalia	7
2.3 Bestuursaangelegenheden	10
2.4 Financiële markten	27
2.5 Pensioenregeling	28
2.6 Verzekerden	29
2.7 Pensioenverplichtingen	30
2.8 Herverzekering	30
2.9 Beleggingen	31
2.10 Analyse van het resultaat en vermogen	33
2.11 Risicoparagraaf	33
3. Oordeel verantwoordingsorgaan	39
4. Samenvatting rapport visitatiecommissie	42
5. Jaarrekening	44
5.1 Balans per 31 december (na resultaatverdeling)	44
5.2 Staat van baten en lasten	45
5.3 Kasstroomoverzicht	46
5.4 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling in de jaarrekening	47
5.5 Toelichting balans	52
5.6 Toelichting staat van baten en lasten	62
6. Overige gegevens	68
6.1 Actuariële verklaring	68
6.2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	70
7. Bijlagen	76
7.1 Uitvoeringsovereenkomst met de werkgevers	76
7.2 Uitleg begrippen meerjarenoverzicht	77

1. Meerjarenoverzicht

	2016	2015	2014	2013	2012
a. Aantallen					
Deelnemers	1.770	1.906	2.109	2.366	1.848
Gewezen deelnemers	6.165	6.133	6.218	5.840	4.134
Pensioengerechtigden	2.084	1.949	1.930	1.817	1.393
Totaal	10.019	9.988	10.257	10.023	7.375
<i>Aantal pensioengerechtigden met</i>					
Ouderdompensioen	1.619	1.501	1.532	1.428	1.100
Nabestaandenpensioen	360	333	310	284	201
Wezenpensioen	76	69	46	73	52
Arbeidsongeschiktheidspensioen	29	46	42	32	40
Totaal pensioengerechtigden	2.084	1.949	1.930	1.817	1.393
b. Inkomsten en uitgaven					
Bedragen x € 1.000					
<i>Inkomsten</i>					
Beleggingsopbrengsten	184.183	-10.607	304.308	21.191	128.533
Premiebijdragen					
- Werkgever	31.586	27.548	29.451	32.611	24.368
- Werknemer	4.714	4.968	6.944	8.024	5.116
- Werkgever herstellpremie	0	0	8.783	0	0
Totaal premiebijdragen	36.300	32.516	45.178	40.635	29.484
<i>Uitgaven</i>					
Pensioenuitkeringen					
- Ouderdompensioen	-27.213	-26.321	-25.564	-24.671	- 20.106
- Nabestaandenpensioen	-3.619	-3.414	-3.246	-2.911	- 1.868
- Wezenpensioen	-214	-198	-235	-222	- 159
- Arbeidsongeschiktheidspensioen	-454	-374	-388	-447	- 383
Totaal pensioenuitkeringen	-31.500	-30.307	-29.433	-28.251	- 22.516
Mutatie verplichtingen	-146.825	-90.092	-268.251	23.780	- 97.742
Saldo waardeoverdrachten	-2.350	-2.589	-2.018	-2.119	- 222
Uitvoeringskosten	-1.911	-2.198	-2.804	-2.109	- 1.172
Overige baten en lasten	-1.441	-924	-275	-2.340	- 1.889
Saldo van baten en lasten	36.456	-104.201	46.705	50.783	34.476
c. Bezittingen en verplichtingen					
Beleggingen	1.972.413	1.786.859	1.813.740	1.498.700	1.095.818
Overige activa en passiva	17.056	19.331	6.558	6.642	9.314
Totaal aanwezig vermogen	1.989.469	1.806.190	1.820.298	1.505.342	1.105.132

	2016	2015	2014	2013	2012
<i>Pensioenvoorziening</i>					
- Actieve deelnemers	416.592	388.979	381.229	341.699	288.928
- Gewezen deelnemers	677.075	615.649	578.065	412.004	284.376
- Pensioengerechtigden	559.751	512.056	476.287	447.837	356.689
- Overige 1)	42.195	38.247	35.269	20.221	20.967
Totaal risico fonds	1.695.613	1.554.931	1.470.850	1.221.761	950.960
- Risico deelnemers	163.461	157.320	151.308	132.147	76.533
Totaal pensioenverplichtingen	1.856.954	1.712.251	1.622.158	1.353.908	1.027.493
<i>Eigen vermogen</i>					
Stichtingskapitaal en reserves	130.394	93.939	198.140	151.435	77.639
d. Overige kerncijfers					
Minimaal vereist vermogen	71.198	65.485	61.684	51.291	39.757
Vereist eigen vermogen	312.797	265.904	205.768	200.196	160.102
Toetswaarde solvabiliteit	274.779	243.080	213.486	180.520	138.657
Kostendekkende premie	38.714	37.520	41.203	38.589	32.380
Gedempte kostendekkende premie	35.313	31.959	36.394	33.849	26.853
Feitelijke premie	36.271	32.516	45.178	38.049	29.484
Dekkingsgraad 2)	107,0%	105,5%	113,5%	112,4%	108,2%
Beleidsdekkingsgraad 2)	103,8%	107,7%	114,5%	--	--
Reële dekkingsgraad 3)	84,2%	87,6%	--	--	--
Vereiste dekkingsgraad	116,8%	115,5%	114,0%	116,0%	116,8%
Minimaal vereiste dekkingsgraad	103,8%	103,8%	103,8%	103,8%	103,9%
Rendement	10,9%	-0,8%	21,5%	1,1%	13,5%

Een uitleg van de termen in dit meerjarenoverzicht is achter in dit jaarverslag opgenomen

1) De overige voorziening betreft de voorziening voor toekomstige uitvoeringskosten, de voorziening voor zieken en toeslag voorziening D.

2) Vanaf boekjaar 2015 worden de dekkingsgraad en beleidsdekkingsgraad conform de aanwijzingen van DNB vermeld inclusief de voorzieningen en beleggingen voor risico deelnemers. Dit heeft eind 2015 tot een daling van de dekkingsgraad geleid met 0,6%-punt en een daling van de beleidsdekkingsgraad met 0,7%-punt.

3) Onder de reële dekkingsgraad wordt verstaan de dekkingsgraad zoals bedoeld in artikel 133b van de Pensioenwet.

2. Bestuursverslag

2.1 Inleiding

Het bestuur brengt hierbij verslag uit over het boekjaar 2016.

Het pensioenfonds voerde in 2016 de volgende pensioenregelingen uit:

- de pensioenregelingen van Hewlett-Packard Nederland (de gesloten middelloonregeling en de premiepensioenregeling);
- de oude pensioenregeling van pre-merger HP Nederland B.V. m.b.t. ouderenregelingen, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden;
- de oude pensioenregelingen van pre-merger Digital m.b.t. ouderenregelingen, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden.
- de oude pensioenregelingen van het voormalige EDS Pensioenfonds.

Per 1 augustus 2015 is Hewlett-Packard Nederland gesplitst in twee ondernemingen:

1. Hewlett-Packard Nederland B.V. , mede handelend namens Compaq Trademark B.V. en Hewlett-Packard The Hague B.V.

Deze onderneming wordt ook wel HPE genoemd (Hewlett-Packard Enterprise)

2. HP Nederland B.V. mede handelend namens Hewlett-Packard Products B.V., Regor Holding B.V. en Persues Holding B.V.

Deze onderneming wordt ook wel HPI genoemd (Hewlett-Packard Inc).

Met beide ondernemingen zijn nieuwe uitvoeringsovereenkomsten gesloten per 1 augustus 2015 zowel voor de middelloonregeling als voor de premiepensioenregeling.

Voor beide ondernemingen wordt dezelfde pensioenregeling uitgevoerd.

Vanaf 1 augustus 2015 vindt er wel een zogenaamde administratieve ringfencing van het fondsvermogen plaats.

In paragraaf 3.2 wordt hier verder op ingegaan.

De kernactiviteiten van het pensioenfonds zijn het op verzoek van de sociale partners uitvoeren van de door deze partners (werkgevers en ondernemingsraden) overeengekomen pensioenregelingen. Het fonds heeft naast deze activiteit geen andere producten of diensten. Als belanghebbenden bij het fonds kunnen worden beschouwd de deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en de aangesloten werkgevers.

Doel

De stichting heeft als doel het verlenen van pensioenaanspraken aan deelnemers en gewezen deelnemers en het verlenen van pensioen en soortgelijke uitkeringen aan pensioengerechtigden in de gevallen en onder de voorwaarden zoals die in de pensioenreglementen en de uitvoeringsovereenkomsten zijn omschreven.

Missie en visie

Missie

Pensioenfonds Hewlett-Packard Nederland heeft als doel het verlenen van pensioenaanspraken aan deelnemers en gewezen deelnemers en het verlenen van pensioen en soortgelijke uitkeringen aan pensioengerechtigden. Het fonds tracht dit doel te bereiken door het op een transparante, evenwichtige, verantwoorde en efficiënte wijze uitvoeren van de pensioenregelingen die door de werkgevers bij het fonds zijn ondergebracht.

Visie

Om de pensioenaanspraken te realiseren belegt het fonds de premie die werknemers en werkgevers inbrengen. Het fonds streeft daarbij naar een zo hoog mogelijk rendement op deze beleggingen binnen de vooraf gestelde risicokaders welke onderdeel zijn van het geformuleerde beleggingsbeleid. Het fonds acht goede en transparante communicatie met de deelnemers van groot belang ter verhoging van de betrokkenheid, het pensioenbewustzijn en het managen van de verwachtingen.

Strategie

Om zijn missie en visie te kunnen uitvoeren en hoge kwaliteit te leveren, volgt het fonds het door haar uitgezette beleid, hanteert de normen voor goed pensioenfondsbestuur en werkt goed samen met de werkgever en ondernemingsraad, het verantwoordingsorgaan en de visitatiecommissie. Uitvoerende partijen op het gebied van vermogensbeheer en pensioenuitvoering worden zorgvuldig uitgekozen en regelmatig geëvalueerd.

2.2 Personalia

Bestuurssamenstelling per 31 december 2016:

Namens de werkgevers:

- Marcel Lasonder, voorzitter, vanaf 10 juni 2010 (geboortedatum: 11-3-1965)
- John Sutherland, vanaf 17 december 2007 (geboortedatum: 23-9-1957)
- Coen Timmer, vanaf 7 februari 2013 (geboortedatum: 27-10-1978)
- vacature

Namens de werknemers:

- René van Warmerdam, vanaf 1 november 2009 (geboortedatum: 27-8-1960)
- Rob Korevaar, vanaf 1 juli 2014 (geboortedatum: 21-1-1961)

Namens de pensioengerechtigden:

- Simon Dijkhuizen, vanaf 1 juli 2008 en herkozen in 2012 en 2016 (geboortedatum: 4-9-1938)
- Peter Terporten, vanaf 20 januari 2016 (geboortedatum: 29-7-1948)

De eerste vier bestuursleden zijn voorgedragen door de werkgevers en benoemd door het bestuur. De twee werknemersbestuursleden zijn voorgedragen door de ondernemingsraad en benoemd door het bestuur en de twee pensioengerechtigde bestuursleden zijn gekozen door de pensioengerechtigden en benoemd door het bestuur.

De benoeming van Peter Terporten werd door DNB goedgekeurd op 20 januari 2016. Tot die datum was Peter Terporten ruim een jaar aspirant bestuurslid. Simon Dijkhuizen werd door de pensioengerechtigden per 1 juli 2016 voor vier jaar herkozen als bestuurslid.

Tijdens het verslagjaar zijn Henk Splint, Gerard van Zelst en Ans Mentink afgetreden als bestuurslid. In de ontstane vacatures van Henk Splint en Gerard van Zelst per 1 maart 2016 werd niet voorzien omdat het aantal bestuurszetels per 1 maart 2016 is teruggebracht van 12 naar 8. In de vacature van Ans Mentink, die per 1 december is afgetreden wegens pensionering, was aan het einde van het verslagjaar nog niet voorzien.

Het bestuur bedankt Henk Splint, Gerard van Zelst en Ans Mentink voor de werkzaamheden die zij voor het pensioenfonds hebben verricht.

Dagelijks Bestuur

Als leden van het Dagelijks Bestuur (DB) fungeerden de bestuursleden Marcel Lasonder, René van Warmerdam en Rob Korevaar (tot 1 maart 2016), alsmede Frank Heijnis (secretaris).

Het DB is belast met het dagelijks beleid van de stichting en heeft als taken onder meer:

- voorbereiding van de beleidsbeslissingen van het bestuur;
- toezicht op de beheerstaken van het bestuur conform de statuten;
- voorbereiding van de bestuursvergaderingen;
- besluitvorming over individuele gevallen.

Beleggingscommissie

Als leden van de beleggingscommissie fungeerden in het verslagjaar John Sutherland (voorzitter), Coen Timmer, Henk Splint (tot 1 maart 2016), Rob Korevaar en Simon Dijkhuizen (tot 1 maart 2016).

De commissie werd ondersteund door Hans van den Hatert (adviserend actuaaris), Jeroen Molenaar en Cees Harm van den Berg (adviseurs van Willis Towers Watson) en Frank Heijnis als secretaris.

De beleggingscommissie heeft als belangrijkste taken het adviseren van het bestuur met betrekking tot het beleggingsbeleid en het monitoren van de diverse vermogensbeheerders.

Communicatiecommissie

Als leden van de communicatiecommissie fungeerden Simon Dijkhuizen, Ans Mentink (tot 1 december 2016) Gerard van Zelst (tot 1 maart 2016), Peter Terporten (vanaf 1 maart 2016) en Rob Korevaar (vanaf 1 maart 2016).

De communicatiecommissie is onder meer belast met het adviseren van het bestuur over het communicatiebeleid en de uitvoering van het communicatieplan.

Commissie Risicomanagement

In 2016 bestond de commissie risicomanagement uit de bestuursleden Gerard van Zelst (tot 1 maart 2016), Ans Mentink (tot 1 maart 2016), Peter Terporten (vanaf 1 maart 2016) en René van Warmerdam (vanaf 1 maart 2016).

Deze commissie adviseert het bestuur over alle aspecten met betrekking tot het risicomanagement waarbij de nadruk ligt op de niet-financiële risico's.

Klachtencommissie

De klachtencommissie bestond in 2016 uit de bestuursleden Simon Dijkhuizen, Henk Splint (tot 1 maart 2016), Rob Korevaar (vanaf 1 maart 2016), Ans Mentink (tot 1 december 2016) en Marcel Lasonder (vanaf 1 december 2016).

Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan (VO) was per 31 december 2016 als volgt samengesteld:

- Koos van der Straaten, voorzitter namens de werkgever (geboortedatum: 3-1-1956)
- Otto van 't Hof, secretaris namens de actieve deelnemers (geboortedatum: 5-7-1953)
- Hans Oosterhuis, namens de actieve deelnemers (geboortedatum: 14-4-1958)
- Hans Suijs, namens de pensioengerechtigden (geboortedatum: 21-9-1943)
- Klaas Nienhuis, namens de pensioengerechtigden (geboortedatum: 31-1-1944)
- Alexander Holdinga, namens de gewezen deelnemers (geboortedatum: 13-9-1973)

Er zijn gedurende 2016 geen wijzigingen geweest in de samenstelling van het VO.

De taken en bevoegdheden van het verantwoordingsorgaan zijn vastgelegd in de statuten van het fonds en in het reglement verantwoordingsorgaan.

Intern toezicht

Er is gekozen voor intern toezicht door een visitatiecommissie.

In het najaar van 2015 is het eerste jaarlijkse intern toezicht onderzoek gestart door Visitatie Commissie Pensioenen (VCP). Dit onderzoek werd in maart 2016 afgerond.

De visitatiecommissie bestaat uit de volgende leden:

- Stephen Verdonkschot, voorzitter
- Jan van Besouw
- Pierre Akkermans

In het eerste kwartaal van 2017 is de tweede visitatie door VCP uitgevoerd over de periode 1 februari 2016 tot 1 februari 2017. Een samenvatting van het rapport van de visitatiecommissie over 2016 is achter in dit jaarverslag opgenomen.

Overige functionarissen

Frank Heijnis, Aon Hewitt, externe secretaris

Harald Werner, Hewlett-Packard Enterprise, compliance officer

Actuarissen

Hans van den Hatert, Aon Hewitt (adviserend actuaaris)

Martin Wouda, Milliman (certificerend actuaaris)

Accountant

Jasper Kolsters, Ernst & Young Accountants LLP

Pensioenuitvoerder

Aon Hewitt Nederland C.V.

Bewaarbank en beleggingsadministratie

KAS BANK N.V.

Kamer van Koophandel nummer

41179922

2.3 Bestuursaangelegenheden

Bestuursvergaderingen

Het bestuur kwam in het verslagjaar 2016 acht maal in vergadering bijeen. Daarnaast werd twee keer formeel overleg gevoerd met het verantwoordingsorgaan.

De belangrijkste agendapunten van de bestuursvergaderingen in 2016 waren

- Financiële situatie en herstelplan;
- Implementatie van de nieuwe strategische beleggingsmix op basis van de in 2015 uitgevoerde ALM-studie;
- Haalbaarheidstoets;
- Pensioencommunicatie;
- Beleggingsbeleid;
- Indexatiebeleid en premiebeleid;
- Splitsing van de onderneming HP;
- Pension Fund Governance;
- Onderzoek van De Nederlandsche Bank (DNB) naar de uitvoering van de pensioenadministratie.

Bovenvermelde onderwerpen worden hierna toegelicht.

Financiële positie en herstelplan

Zoals aangegeven heeft de overheid ook de regels voor pensioenfondsen aangepast, welke zijn vastgelegd in het nieuw Financieel Toetsingskader (nFTK), dat per 1 januari 2015 van kracht is geworden. Het nFTK heeft tot gevolg dat er naast de actuele dekkingsgraad een beleidsdekkingsgraad is geïntroduceerd.

Het bestuur van het fonds moet bij alle beleidsmaatregelen uitgaan van de beleidsdekkingsgraad, dat is de gemiddelde dekkingsgraad over de afgelopen 12 maanden. Het pensioenvermogen is door goede beleggingsrendementen eind 2016 hoger dan het vermogen aan het begin van het jaar.

De pensioenverplichtingen zijn echter ook toegenomen als gevolg van de lage rentestand en de invoering van de nieuwe overlevingstafels.

Dit resulteert per saldo in een kleine stijging van de dekkingsgraad van het afgelopen jaar met 1,5%-punt, waardoor deze per 31 december 2016 uitkomt op 107,0%.

De beleidsdekkingsgraad daalde echter als gevolg van de lage dekkingsgraden gedurende de eerste 11 maanden van 2016 van 107,7% eind 2015 naar 103,8% eind 2016. Dat is 4,2%-punt lager dan het verwachte niveau volgens het in maart 2016 ingediende nieuwe herstelplan.

Gedurende het verslagjaar heeft het bestuur de ontwikkeling van de financiële positie van maand tot maand gevolgd. Binnen 10 werkdagen na afloop van elke maand is een zo goed mogelijke inschatting van de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad ingediend bij DNB.

Begin 2016 heeft het bestuur de procedure voor de berekening en controle van de maandelijkse dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad schriftelijk vastgelegd in een beleidsnotitie. Tijdens het verslagjaar is de ontwikkeling van de financiële positie via de website maandelijks gecommuniceerd naar alle deelnemers van het fonds.

Een belangrijke wijziging in het FTK is dat er niet langer sprake is van onderscheid tussen een korte en lange termijn herstelplan. In plaats daarvan is er één herstelplan, waarin het fonds dient aan te tonen dat het binnen 10 jaar kan herstellen tot tenminste het vereist eigen vermogen. In maart 2016 is een herstelplan opgesteld en ingediend bij DNB gebaseerd op de normen van het nFTK. Het nieuwe herstelplan liet zien dat het fonds nog steeds voldoende

herstelkracht heeft. Volgens het herstelplan 2016 zou het fonds eind 2019 naar verwachting weer een beleidsdekkingsgraad hebben die hoger is dan de vereiste beleidsdekkingsgraad. Zoals hiervoor vermeld was er eind 2016 voor wat betreft de ontwikkeling van de beleidsdekkingsgraad echter een achterstand op het herstelplan van 4,2%-punt. Het nieuwe herstelplan dat in maart 2017 is ingediend laat zien dat het fonds een jaar langer nodig heeft voor het herstel en dus eind 2020 weer over voldoende reserves zal beschikken.

Haalbaarheidstoets

Met ingang van 2015 moeten pensioenfondsen jaarlijks een haalbaarheidstoets uitvoeren. De uitgangspunten voor de haalbaarheidstoets zijn voorgeschreven door DNB en gelden voor alle pensioenfondsen. De haalbaarheidstoets geeft inzicht in het te verwachten pensioenresultaat op fondsniveau en de risico's die daarbij spelen, gegeven de financiële opzet van het pensioenfonds. Pensioenfondsen moeten zelf in overleg met het verantwoordingsorgaan, de werkgever en de ondernemingsraad bandbreedtes vaststellen voor de toegestane afwijking van het verwachte pensioenresultaat (= maatstaf voor koopkrachtbehoud van het pensioen) bij slechtweers scenario's. Deze bandbreedtes moeten passen bij de risicohouding van de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden van het pensioenfonds. Jaarlijks wordt aan de hand van de haalbaarheidstoets gekeken of het verwachte pensioenresultaat nog past binnen de vastgestelde bandbreedtes en daarmee aansluit bij de verwachtingen. In 2015 is de aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd. Vanaf 2016 dient jaarlijks een haalbaarheidstoets te worden uitgevoerd.

Uit de haalbaarheidstoets van het fonds van 2016 blijkt bij de voorgeschreven uitgangspunten dat:

- het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau in ruime mate voldoet aan de verwachte indexatieambitie;
- het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau in het slechtweersscenario ruim binnen de door het bestuur vastgestelde maximale afwijking van het verwachte pensioenresultaat blijft;
- het fonds hiermee voldoet aan de normering van de pensioenresultaten die in 2015 zijn vastgesteld op basis van de aanvangshaalbaarheidstoets.

De uitkomsten van de haalbaarheidstoets geven geen garantie dat, of in welke mate, er in de toekomst toeslagen kunnen worden toegekend. Wel geeft het inzicht in het verwachte pensioenresultaat aan bestuur en belanghebbenden. Hiermee wordt beoogd te voorkomen dat er te hoge of onrealistische verwachtingen zijn.

Pensioencommunicatie

Het bestuur hecht grote waarde aan een goede communicatie met de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden.

Dit komt ook terug in de Wet pensioencommunicatie die op 1 juli 2015 in werking is getreden. Deze nieuwe wet bevat diverse verbeteringen in de communicatie, die kunnen bijdragen aan een beter pensioenbewustzijn van de deelnemer. De nieuwe wetgeving stelt het perspectief van de deelnemer centraal en zegt dat de communicatie moet aansluiten bij zijn informatiebehoefte en kenmerken.

Pensioencommunicatie heeft als doel om de deelnemer te informeren zodat hij weet hoeveel pensioen hij kan verwachten, hij kan nagaan of dat voldoende is, hij inzicht heeft in keuzes en gevolgen van belangrijke levensgebeurtenissen en hij zich bewust is van de risico's van de pensioenvoorziening.

De meest in het oog springende veranderingen doen zich op de volgende drie terreinen voor:

- Implementatie Pensioen 1-2-3. Het in overleg met de Pensioenfederatie ontwikkelde Pensioen 1-2-3 is bestemd voor nieuwe en bestaande deelnemers en vormt de opmaat voor een gelaagde communicatie. Vanaf 1 juli 2016 is voor het fonds Pensioen 1-2-3 geïmplementeerd via de website en is daarmee de startbrief vervangen. Ook is vanaf die datum het nieuwe, verkorte Uniform Pensioenoverzicht (UPO) ingevoerd zijn en is voldaan aan de verplichting om informatie via drie informatieniveaus op de website beschikbaar te stellen. Laag 1 omvat alleen de hoofdlijnen van de pensioenregeling, laag 2 bevat meer gedetailleerde informatie en in laag 3 staan de fondsdocumenten;
- De nieuwe wet verruimt de mogelijkheden om digitaal te communiceren. In plaats van 'schriftelijk, tenzij' wordt het 'digitaal, tenzij'. Het pensioenfonds streeft er naar om de schriftelijke communicatie af te bouwen en steeds meer digitaal te communiceren;
- Doorontwikkelingen van het Pensioenregister moeten beter inzicht geven in keuzemogelijkheden van de deelnemer als hij met pensioen gaat en de gevolgen van belangrijke gebeurtenissen, zoals arbeidsongeschiktheid, trouwen, werkloosheid etc.

Het pensioenfonds heeft de website www.hp-pensioenfonds.nl geheel vernieuwd.

Op deze website is algemene en actuele informatie opgenomen over het pensioenfonds en zijn er aparte afdelingen voor respectievelijk actieve deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden. Elke maand wordt via deze website de actuele stand van de dekkingsgraad vermeld met een toelichting op de ontwikkeling van de financiële positie. Ook in 2016 zijn diverse nieuwsbrieven op de website geplaatst met informatie over de pensioenregeling en algemene ontwikkelingen op pensioengebied.

Beleggingsbeleid

De beleggingsportefeuille bestaat uit een zogenaamd matching deel, bestemd voor de afdekking van het renterisico en een zogenaamd return deel, bedoeld om een zo hoog mogelijk rendement te behalen.

De matching portefeuille bestond ultimo 2016 uit:

- een Qualified Investors Fund (QIF) waarbinnen via staatsobligaties, swaps en cash de afdekking van het renterisico wordt geregeld;
- staatsobligaties
- bedrijfsobligaties
- hypotheeklen.

De return portefeuille bestond ultimo 2016 uit

- aandelen wereldwijd en aandelen opkomende markten
- obligaties high yield en obligaties opkomende markten
- vastgoed in de vorm van aandelen in vastgoedfondsen.

De matching portefeuille liet in 2016 een positief resultaat zien, waarbij het rendement met 11,7% iets beter was dan de benchmark van 11,4%. Over 2016 was dit rendement positief omdat de rente ten opzichte van 2015 is gedaald.

Het rendement van de return portefeuille was met 10,0% ook positief met name door de goede resultaten van aandelen wereldwijd en aandelen en obligaties emerging markets. Het rendement was wel lager dan dat van de benchmark van 11,4%. Met name de aandelen vastgoed en obligaties high yield scoorden lager dan de benchmark.

Het totale rendement van het fonds bedroeg in het verslagjaar 10,9% tegen een benchmark van 11,3%. Dit is inclusief het negatieve resultaat op de valuta-afdekking in 2016 als gevolg van de waardedaling van de euro.

Het rendement over de afgelopen jaren ten opzichte van de benchmark is hierna weergegeven (tot en met 2013 is dit het rendement exclusief valuta-afdekking).

<u>Jaar</u>	<u>Rendement</u>	<u>Benchmark</u>
2016	10,9%	11,3%
2015	-/- 0,8%	-/- 0,6%
2014	21,5%	22,0%
2013	1,1%	1,0%
2012	14,6%	14,0%
2011	8,6%	9,1%
2010	14,8%	14,5%

De hierboven vermelde rendementen zijn de netto rendementen na aftrek van kosten. Er is geen informatie beschikbaar over het rendement voor aftrek van kosten.

Het totale vermogen was ultimo 2016 en 2015 als volgt belegd (bedragen in miljoenen):

Categorie	Beheerder	Bedragen 2016	Bedragen 2015
Matching portefeuille			
Qualified Investor Fund	BlackRock	€ 693,5	€ 676,4
Staatsobligaties	NNIP	€ 16,8	€ 6,1
Obligaties Europa	BlackRock, Aegon	€ 83,7	€ 80,8
Hypotheke	NNIP, Aegon	€ 173,1	€ 164,3
Subtotaal		€ 967,1	€ 927,6
Return portefeuille			
Aandelen wereldwijd	State Street, Northern Trust	€ 460,0	€ 379,8
Aandelen opkomende landen	State Street	€ 88,7	€ 76,2
Obligaties wereldwijd	Russell	€ 0,0	€ 45,7
Obligaties opkomende landen	Stone Harbor, NNIP	€ 90,2	€ 80,5
Obligaties high yield	Robeco	€ 89,8	€ 0,0
Onroerend goed fonds	Morgan Stanley	€ 121,8	€ 118,8
Subtotaal		€ 850,6	€ 701,0
Valutatermijncontracten	KasBank	€ - 0,9	€ 1,0
Flexioenrekeningen	Robeco	€ 163,5	€ 157,3
Totaal belegd vermogen		€ 1.980	€ 1.787

Het bestuur heeft in februari 2016 het beleggingsplan 2016 vastgesteld. In dit plan werden de tactische doelstellingen en de verwachte ontwikkelingen voor dat jaar nader uiteengezet. In 2016 zijn twee nieuwe beheerders geselecteerd na een uitgebreid selectieproces dat is uitgevoerd door de beleggingscommissie. Voor aandelen wereldwijd werd Northern Trust aangewezen als nieuwe beheerder en voor obligaties high yield was dit Robeco.

Toeslagenbeleid en premiebeleid

Toeslagen

Voor alle deelnemers geldt een voorwaardelijke toeslag afhankelijk van de financiële positie van het fonds. Voor de actieve deelnemers geldt daarnaast een aanvullende toeslagregeling in de vorm van een toeslag A, B of C die worden gefinancierd door de werkgever.

Toeslag A en B worden verleend op de pensioenaanspraken die tot 1 januari 2014 zijn opgebouwd in de tot die datum geldende middelloon pensioenregelingen bij het HPPF (toeslag A) en het voormalige EPF (toeslag B). Toeslag C wordt verleend op de vanaf 1 januari 2014 opgebouwde aanspraken in aanvulling op de fondstoeslag.

In 2015 is nog een voorwaardelijke toeslag D toegevoegd. Als de voor toeslag C beschikbare premie van € 1,5 miljoen per jaar niet volledig nodig is voor de financiering van toeslag C, dan gaat het overschot in een voorziening. Hieruit kunnen in de toekomst voorwaardelijke aanvullende toeslagen worden toegekend op de vanaf 2014 opgebouwde aanspraken voor actieve deelnemers (toeslag D).

2016

In de bestuursvergadering van december 2015 is besloten om per 1 januari 2016 geen fondstoeslagen te verlenen op de aanspraken van de actieve deelnemers, de ingegane pensioenen en de premievrije aanspraken. De geschatte beleidsdekkingsgraad ultimo november 2016 bedroeg 109,1% en het vastgelegde beleid laat dan geen ruimte voor fondstoeslagen. De van toepassing zijnde prijsindex en daarmee de gemiste toeslag bedroeg 0,44%.

De aanvullende toeslagen per 1 januari 2016 zijn volgt vastgesteld:

Toeslag A: 1,50% (conform de loonindex).

Toeslag B: 0,75% (de helft van toeslag A).

Toeslag C: 1,50% (conform de loonindex).

Toeslag C is voorwaardelijk en afhankelijk van de omvang middelen die de werkgever hiertoe verschaft (€ 1,5 miljoen euro per jaar in de periode 2015-2024).

Door het bestuur is vastgesteld dat deze bijdrage in 2016 ruim voldoende is om de toeslag van 1,50% per 1 januari 2016 op de opgebouwde aanspraken te kunnen verlenen.

De met de verleende toeslagen per 1 januari 2016 gepaard gaande lasten zijn meegenomen in de voorziening ultimo 2015.

2017

In de vergadering van december 2016 heeft het bestuur besloten om de aanspraken van de actieve deelnemers, de ingegane pensioenen en de premievrije aanspraken van de deelnemers per 1 januari 2017 niet te verhogen. De geschatte beleidsdekkingsgraad ultimo november 2016 bedroeg 103,5% en dat is lager dan de grens van 109,3% in het vastgelegde toeslagenbeleid.

De van toepassing zijnde prijsindex en daarmee de gemiste toeslag bedroeg 0,36%.

Wel konden aanvullende toeslagen per 1 januari 2017 worden vastgesteld, en wel als volgt:

Toeslag A: 1,25% (conform de loonindex).

Toeslag B: 0,625% (de helft van toeslag A).

Toeslag C: 1,25% (conform de loonindex).

Toeslag C is voorwaardelijk en afhankelijk van de omvang van de middelen die de werkgever hiertoe verschaft (€ 1,5 miljoen euro per jaar in de periode 2015-2024).

Door het bestuur is vastgesteld dat deze bijdrage in 2017 ruim voldoende is om de toeslag van 1,25% per 1 januari 2017 op de opgebouwde aanspraken te kunnen verlenen.

De met de verleende toeslagen per 1 januari 2017 gepaard gaande lasten zijn meegenomen in de voorziening ultimo 2016.

Hierna is een overzicht opgenomen van de achterstand in indexatie voor de ingegane pensioenen en de aanspraken van de gewezen deelnemers.

Jaar	Prijsindex	Verleende toeslag	Tekort	Cumulatief tekort vanaf 2009
1.1.2017	0,36%	0,00%	0,36%	9,67%
1.1.2016	0,44%	0,00%	0,44%	9,31%
1.1.2015	0,75%	0,30%	0,45%	8,87%
1.1.2014	0,90%	0,54%	0,36%	8,42%
1.1.2013	1,98%	0,40%	1,58%	8,06%
1.1.2012	2,33%	0,00%	2,33%	6,48%
1.1.2011	1,38%	0,00%	1,38%	4,15%
1.1.2010	0,40%	0,16%	0,24%	2,77%
1.1.2009	2,53%	0,00%	2,53%	2,53%

Premie

Bij de werkgevers wordt een gedempte kostendekkende premie in rekening gebracht. Er kan een aanvulling op de premie worden gevraagd indien de dekkingsgraad van het fonds lager is dan 117% en het fonds niet op eigen kracht binnen 10 jaar uit deze situatie van reservetekort kan herstellen. Op basis van de financiële positie van het fonds kan onder strikte voorwaarden eventueel een korting op de premie worden verleend.

Uitgangspunt vormt jaarlijks de kostendekkende premie die gebaseerd is op de actuele rentetermijnstructuur. Deze premie is daarmee gevoelig voor renteveranderingen. Hierdoor ontstaan fluctuaties. Om dit te voorkomen bestaat er een mogelijkheid om een premiedemping te bewerkstelligen.

Het bestuur heeft besloten van deze mogelijkheid gebruik te maken.

Er wordt dan een gedempte premie berekend gebaseerd op een vaste rente.

De gedempte disconteringsvoet bedraagt voor de periode 2016-2020 2,0% per jaar.

Dit percentage is afgeleid uit de verwachte beleggingsopbrengsten, rekening houdend met de ambitie om toeslagen te verlenen op de aanspraken van pensioengerechtigden en gewezen deelnemers.

De kostendekkende premie bedroeg in 2016 € 38,7 miljoen terwijl de gedempte kostendekkende premie € 35,3 miljoen bedroeg. Dit is ook de minimaal te ontvangen premie. De feitelijke totale premie bedroeg in 2016 € 36,3 miljoen (incl. VPL-bijdrage).

De totale bijdragen van de werkgevers en werknemers zijn ten opzichte van 2015 met € 3,7 miljoen gestegen.

Een specificatie van de kostendekkende premie, de gedempte premie en de feitelijke premie is hierna opgenomen.

Specificatie kostendekkende premie

Component	2016	2015
Bestemd voor:		
Actuarieel benodigd voor nieuwe aanspraken en risicopremies voor risico fonds	19.435	18.931
Indexatie koopsom toeslag A, B, C en D (2016 en 2017)	5.465	6.163
Spaarbijdragen voor risico deelnemer	6.281	6.227
In premie begrepen bedrag voor directe kosten	1.199	1.018
In premie begrepen bedrag voor toekomstige kosten	541	539
Buffer voor aanwending spaarsaldi	343	261
Premies risicoherverzekering voor risico fonds	292	310
Premies risicoherverzekering voor risico deelnemer	893	918
Premies bestemd voor voorwaardelijke toeslagverlening	0	0
Premiebedrag voor garantiecontract	0	0
Benodigde solvabiliteitsopslag	4.266	3.154
Totale kostendekkende premie	38.714	37.520

Specificatie gedempte premie

Component	2016	2015
Bestemd voor:		
Actuarieel benodigd voor nieuwe aanspraken en risicopremies voor risico fonds	11.258	14.307
Indexatie koopsom toeslag A, B en C (2016 en 2017)	3.380	6.016
Spaarbijdragen voor risico deelnemer	6.281	6.227
In premie begrepen bedrag voor directe kosten	1.199	1.018
In premie begrepen bedrag voor toekomstige kosten	309	430
Buffer voor aanwending spaarsaldi	343	261
Premies risicoherverzekering voor risico fonds	292	310
Premies risicoherverzekering voor risico deelnemer	893	918
Premies bestemd voor voorwaardelijke toeslagverlening	9.380	0
Premiebedrag voor garantiecontract	0	0
Benodigde solvabiliteitsopslag	1.978	2.473
Totale gedempte premie	35.313	31.959

Specificatie feitelijke premie

Component	2016	2015
Exclusief regeling voor inhaalpensioen (VPL):		
Werkgeversbijdrage	26.705	23.130
Werknemersbijdrage	2.327	2.602
Werkgeversbijdrage risico deelnemers	3.894	3.861
Werknemersbijdrage risico deelnemers	2.387	2.366
Derden	0	0
	35.313	31.959
Regeling voor inhaalpensioen (VPL):		
Werkgeversbijdrage	958	557
Werknemersbijdrage	0	0
	958	557
Totaal	36.271	32.516

Specificatie kostendeekkende premie t.b.v. VPL

Component	2016	2015
Bestemd voor:		
Inkoop VPL regeling ten laste van boekjaar	800	478
In premie begrepen bedrag voor toekomstige kosten	18	11
Benodigde solvabiliteitsopslag	140	68
Totale kostendeekkende premie t.b.v. VPL	958	557

Splitsing van de onderneming

Per 1 augustus 2015 is de werkgever Hewlett-Packard in Nederland gesplitst in twee ondernemingen

Hewlett-Packard Nederland B.V. (HPE) en HP Nederland B.V. (HPI).

Met beide ondernemingen zijn nieuwe uitvoeringsovereenkomsten gesloten met ingangsdatum 1 augustus 2015.

Voor beide ondernemingen wordt dezelfde pensioenregeling uitgevoerd.

Er is nog steeds sprake van één pensioenfonds met één dekkingsgraad en één premie-, toeslagen- en beleggingsbeleid.

Wel vindt er vanaf 1 augustus 2015 een zogenaamde administratieve ringfencing plaats.

Dat wil zeggen dat vanaf die datum in de pensioenadministratie en de financiële administratie wordt bijgehouden welke deelnemers en het daarbij behorende vermogen en de verplichtingen behoren tot respectievelijk HPE en HPI.

HPE is de grootste onderneming met ongeveer 90% van het aantal deelnemers.

HPI heeft ongeveer 10% van het aantal deelnemers.

Op deze wijze zal het in de toekomst eenvoudiger zijn om bij een eventuele volledige juridische splitsing de vermogens en verplichtingen van beide ondernemingen vast te stellen.

Per 1 januari 2017 heeft een verdere splitsing plaatsgevonden. Een onderdeel van HPE is afgesplitst en ondergebracht in Enterprise Services Nederland B.V. (ESN). Met deze onderneming is een uitvoeringsovereenkomst gesloten met ingang van 1 januari 2017. ESN zal in de loop van 2017 samengaan met de onderneming CSC. Alleen de aanspraken van de actieve deelnemers van ESN zullen worden ondergebracht in een administratief afgescheiden ring voor deze nieuwe onderneming.

Pension Fund Governance (Goed Pensioenfondsbestuur)

Wet versterking bestuur pensioenfondsen

Per juli 2014 is de Wet versterking bestuur pensioenfondsen van kracht.

Deze wet versterkt het bestuur en intern toezicht van het fonds, verzwart de geschiktheidseisen voor (mede-)beleidsbepalers en waarborgt de evenwichtige belangenafweging.

Het bestuur heeft gekozen voor handhaving van het paritaire bestuursmodel.

Het bestuur heeft vóór 1 juli 2014 haar statuten aangepast zodat de Wet versterking bestuur pensioenfondsen tijdig geïmplementeerd is.

Code Pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen is opgesteld door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid, die hiermee normen formuleren voor 'goed pensioenfondsbestuur'.

De Code Pensioenfondsen komt voor pensioenfondsen in de plaats van de Principes voor goed pensioenfondsbestuur, die de Stichting van de Arbeid in 2005 heeft gepubliceerd en is van toepassing verklaard in de Pensioenwet.

In de code staan onder meer normen voor:

- Taken en werkwijze bestuur en intern toezicht
- Verantwoording afleggen
- Integraal risicomanagement
- Communicatie en transparantie
- Verantwoord beleggen
- Uitvoering, uitbesteding en kosten
- Rol accountant en actuaris
- Melding onregelmatigheden
- Benoeming, ontslag en schorsing
- Geschiktheid en diversiteit
- Integer handelen en compliance
- Beloningsbeleid

De Code is 1 januari 2014 in werking getreden.

Het bestuur heeft bij de wijziging van de statuten per 1 juli 2014 al zoveel mogelijk rekening gehouden met de richtlijnen uit de Code Pensioenfondsen.

Het bestuur heeft in het najaar van 2015 een uitgebreide analyse uitgevoerd ten aanzien van het naleven van de normen van de code.

Eind 2016 is een update uitgevoerd van de analyse van naleving van de code.

Het bestuur heeft vastgesteld dat het fonds op de meeste punten en aanbevelingen voldoet aan de normen uit de Code Pensioenfondsen. Ten aanzien van enkele zaken die op basis van de eerste analyse nog nadere aandacht vroegen is in 2016 goede voortgang geboekt.

Dit betreft met name het beschrijven en vaststellen van een beleid inzake integraal risicomanagement met name met betrekking tot de niet-financiële (operationele) risico's.

Voorts is het beleid ten aanzien van verantwoord beleggen vastgelegd in een ethische beleggingscode.

Er zijn nog twee zaken die in 2017 verder opgepakt zullen worden en waarvan kan worden vastgesteld dat het fonds nog niet geheel voldoet aan de code.

Ten eerste is nog geen onderzoek gedaan naar de effectiviteit van de ingezette communicatiemiddelen(code nr. 26). De voorbereidingen daarvoor zijn wel getroffen en er is al een offertetraject uitgevoerd, maar het bestuur heeft er bewust voor gekozen om het onderzoek pas in het najaar van 2017 uit te voeren. Op dat moment is de vernieuwde website ongeveer een half jaar actief en het bestuur acht het zinvoller om dan het onderzoek te doen. Ten tweede voldoet het fonds nog niet aan de normen ten aanzien van diversiteit van het bestuur en het verantwoordingsorgaan (code nr. 67 en 68). Met het vertrek van het enige vrouwelijke bestuurslid per 1 december 2016 voldoet het bestuur niet meer aan de norm dat er tenminste één vrouw deel uitmaakt van het bestuur. Aan de werkgevers die een nieuw bestuurslid moeten voordragen is wel uitdrukkelijk gevraagd om te zoeken naar een vrouwelijke kandidaat.

Voorts voldoet het verantwoordingsorgaan niet aan de norm van de code omdat er geen vrouw en geen persoon jonger dan 40 jaar lid is van dit orgaan. Wel is uitgesproken om bij de kandidaatstelling voor de verkiezingen in 2018 nadrukkelijk de aandacht te vragen voor deze lacunes.

Tenslotte voldoet het fonds ultimo 2016 nog niet aan de volgende twee normen:

- bij het vernieuwen van contracten zorgen dat het beloningsbeleid van partijen aan wie activiteiten worden uitbesteed niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het fonds aanvaardbaar is (code nr. 34);
- zorgen dat deze dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben (code nr. 36).

Verantwoordingsorgaan

In 2016 heeft het bestuur twee keer vergaderd met het verantwoordingsorgaan. Tevens is er een informele sessie geweest om met elkaar van gedachten te wisselen over de ontwikkelingen bij het fonds.

Het verantwoordingsorgaan is daarnaast regelmatig schriftelijk door het bestuur geïnformeerd over de actualiteiten bij het fonds. De voorzitter van het bestuur is ook regelmatig aanwezig geweest bij de vergaderingen van het verantwoordingsorgaan om zaken toe te lichten.

Tijdens het verslagjaar heeft het verantwoordingsorgaan positieve adviezen uitgebracht over het communicatiebeleidsplan, de nieuwe uitvoeringsovereenkomsten met ESN en de gewijzigde premiesystematiek vanaf 2017. Het oordeel van het verantwoordingsorgaan over het jaar 2016 is achter in het jaarverslag opgenomen.

Intern toezicht

Het bestuur heeft besloten om ook het tweede jaarlijkse visitatie-onderzoek te laten uitvoeren door drie vertegenwoordigers van Visitatie Commissie Pensioenen (VCP).

Deze visitatiecommissie bestaat uit de heren Stephen Verdonkschot (voorzitter), Jan van Besouw en Pierre Akkermans. Het onderzoek vond plaats in het voorjaar van 2017.

Begin mei 2017 is het rapport van de visitatiecommissie uitgebracht over de periode 1 februari 2016 – 1 februari 2017. Het concept rapport is in april 2017 besproken in het bestuur en het verantwoordingsorgaan.

De samenvatting van het rapport is achter in dit jaarverslag opgenomen.

Het bestuur streeft er naar om in 2017 zo veel mogelijk opvolging te geven aan de aanbevelingen van de visitatiecommissie.

Klachtenregeling

In 2016 zijn er geen klachten met betrekking tot de uitvoering van het pensioenreglement ontvangen.

Inkrimping van het bestuur

Al bij de fusie met het EDS Pensioenfonds in 2014 is door het bestuur met instemming van het verantwoordingsorgaan besloten dat het aantal bestuursleden op termijn teruggebracht zou worden van twaalf tot acht.

In dat kader zijn twee vacatures niet ingevuld die in 2015 zijn ontstaan door het aftreden van twee bestuursleden van werkgeverszijde.

In het najaar van 2015 werd bekend dat ook twee bestuursleden van werknemerskant per 1 maart 2016 zouden aftreden in verband met hun uitdiensttreding bij HP.

Daarom is besloten het aantal bestuursleden per 1 maart 2016 terug te brengen tot acht.

In de vergadering van 19 februari 2016 zijn de statuten op dat punt aangepast.

Het verantwoordingsorgaan heeft daarover een positief advies uitgebracht.

Gedragscode

Jaarlijks wordt door de bestuursleden de verklaring van naleving van de gedragscode getekend. Dat is ook in het verslagjaar gebeurd.

Het bestuur heeft de taken van de compliance officer vastgelegd in een taakomschrijving die is gebaseerd op de gedragscode. Alle bestuursleden dienen aan de compliance officer desgevraagd hun nevenwerkzaamheden en eventuele meldingen in het kader van de gedragscode op te geven. De compliance officer heeft in april 2017 een rapport opgesteld over zijn bevindingen over het jaar 2016.

Uit het rapport blijkt dat enkele bestuursleden nevenwerkzaamheden hebben en dat er vijf meldingen zijn gedaan inzake uitnodigingen voor het bezoeken van een evenement.

De compliance officer heeft ten aanzien van de nevenfuncties en meldingen geconcludeerd dat er geen strijd is met de gedragscode en dat er geen nader onderzoek nodig is.

Evaluatie functioneren bestuur

Het bestuur heeft in het najaar van 2016 een evaluatie laten uitvoeren naar het functioneren van het bestuur. De evaluatie vond plaats onder begeleiding van een onafhankelijke deskundige van Montae. Het concept rapport is begin december uitvoerig in een aparte bijeenkomst met het bestuur besproken. In februari 2017 is het eindrapport besproken en vastgesteld en heeft het bestuur een aantal besluiten genomen gericht op het verbeteren van het functioneren van het bestuur. Het gaat daarbij met name om het verbeteren van de efficiency van de bestuursvergaderingen en de effectiviteit en vastlegging van de besluitvorming.

Uitvoeringskosten

Het bestuur heeft kennis genomen van de gepubliceerde aanbevelingen van de Pensioenfederatie met betrekking tot communicatie over uitvoeringskosten.

Het bestuur heeft besloten om deze aanbevelingen zoveel mogelijk te volgen en de uitvoeringskosten in het jaarverslag te rapporteren conform deze aanbevelingen.

Zoveel als mogelijk is in lijn met de aanbevelingen van de Pensioenfederatie is hieronder een nadere specificatie van de kosten van het pensioenbeheer en vermogensbeheer gegeven.

Specificatie kosten Pensioenbeheer

	2016	2015
a. Kosten deelnemers en pensioengerechtigden		
Pensioenadministratie	797	742
Communicatie met deelnemers	117	151
	914	893
b. Werkgeverskosten		
	0	0
c. Kosten Bestuur en Financieel Beheer		
Financiële administratie en jaarverslaglegging	68	70
Bestuursondersteuning, secretariaat	128	95
Bestuurskosten	62	100
Actuariskosten	310	482
Accountantskosten	63	88
Kosten verantwoordingsorgaan	26	43
Toezichtkosten (DNB, AFM, Visitatie)	134	104
Opleidingskosten	4	33
Overige kosten	202	290
	996	1.305
Totale kosten Pensioenbeheer	1.911	2.198
Aantal deelnemers (actieven en pensioengerechtigden)	3.854	3.855
Kosten per deelnemer	€ 496	€ 570

Specificatie kosten Vermogensbeheer

	2016	2015
a. Beheerkosten		
BlackRock (vastrentende waarden)	685	643
State Street (aandelen)	308	330
Robeco (beleggingen risico deelnemers)	0	20
Rebate Morgan Stanley (vastgoed)	-112	-63
Overige	16	9
	897	939
b. Bewaarloon		
KasBank	332	241
c. Overige kosten		
Advieskosten Willis Towers Watson	178	149
Advieskosten Shoreline	0	45
Bankkosten	3	2
	181	196
d. Bestuurskosten		
Beleggingsadministratie en rapportages	0	12
Kosten ondersteuning beleggingscommissie	45	37
	45	49
Subtotaal kosten t.l.v. van beleggingsopbrengsten	1.455	1.425

Rechtstreeks via beleggingsfondsen verrekend :

Beheerkosten en overige kosten

Vastgoed

Morgan Stanley	1.108	927
----------------	-------	-----

Aandelen

Northern Trust	107	0
----------------	-----	---

Vastrentende waarden

Russell Investments	107	574
---------------------	-----	-----

Stone Harbor 1)	296	327
-----------------	-----	-----

JP Morgan	0	425
-----------	---	-----

NN IP	677	311
-------	-----	-----

Aegon	303	218
-------	-----	-----

Robeco	606	0
--------	-----	---

<i>Subtotaal</i>	<i>1.989</i>	<i>1.855</i>
------------------	--------------	--------------

Transactiekosten

Vastgoed

Morgan Stanley	94	0
----------------	----	---

Aandelen

Northern Trust	94	0
----------------	----	---

Vastrentende waarden

Russell Investments	118	0
---------------------	-----	---

Stone Harbor	174	206
--------------	-----	-----

NN IP	0	56
-------	---	----

Aegon	0	26
-------	---	----

Robeco	17	0
--------	----	---

<i>Subtotaal</i>	<i>309</i>	<i>288</i>
------------------	------------	------------

<i>Subtotaal verrekend via beleggingsfondsen</i>	<i>3.701</i>	<i>3.070</i>
--	---------------------	---------------------

<i>Totale kosten Vermogensbeheer</i>	<i>5.156</i>	<i>4.495</i>
---	---------------------	---------------------

Gemiddeld belegd vermogen 2)	1.883.500	1.806.000
------------------------------	-----------	-----------

Kosten als percentage van belegd vermogen	0,27%	0,25%
---	-------	-------

1) Kosten van Stone Harbor over 2015 zijn aangepast op basis van een gewijzigde opgave van deze beheerder

2) Gemiddeld belegd vermogen is berekend op basis van de beginbalans 2016 en eindbalans 2016 gedeeld door 2.

Toelichting op de wijzigingen in de kosten

De kosten van het pensioenbeheer zijn gedaald ten opzichte van het voorgaande jaar omdat in 2015 met name veel extra kosten zijn gemaakt in verband met de wijzigingen in de pensioenregeling en de invoering van het nFTK.

De kosten van het vermogensbeheer zijn licht gestegen als gevolg van de stijging van het belegd vermogen en de aanpassing de in de beleggingsmix op basis van de uitkomsten van de ALM-studie in 2015. De kosten van het vermogensbeheer die rechtstreeks in rekening zijn gebracht via de beleggingsfondsen, waaronder de transactiekosten, zijn voor een deel gebaseerd op schattingen.

BTW

Ten aanzien van het betalen van verlegde BTW over diensten van buitenlandse vermogensbeheerders heeft het bestuur in 2012 besloten om zich per 1 januari 2012 als Btw-plichtige aan te melden bij de Belastingdienst.

Hoewel er nog geen volledige zekerheid is over deze Btw plicht heeft het fonds aangifte gedaan over de jaren 2012 t/m 2015. Dit betrof het betalen van verlegde BTW over de diensten van Shoreline, de gespecialiseerde adviesafdeling van HP in de Verenigde Staten. Gelijktijdig is bezwaar gemaakt tegen alle BTW aanslagen. Het fonds wordt in deze procedure ondersteund door specialisten van KPMG.

In december 2016 heeft de Hoge Raad arrest gewezen en geoordeeld dat een pensioenfonds niet als een gemeenschappelijk beleggingsfonds kan worden aangemerkt.

Op verzoek van de Belastingdienst heeft het fonds begin 2017 de bezwaarschriften tegen de Btw aanslagen over 2012 t/m 2015 ingetrokken. De Btw aanslagen waren al betaald en vanaf 2016 worden niet langer betaalde adviesdiensten van Shoreline afgenomen.

Doelstellingen

Het bestuur formuleert voorafgaande aan elk kalenderjaar een aantal belangrijke doelstellingen met betrekking tot het voorgenomen beleid in het komende jaar.

Voor 2016 werden als doelstellingen onder meer geformuleerd:

- zorgdragen voor een goede en evenwichtige taakverdeling binnen bestuur en commissies;
- benoeming van een certificerend actuaaris en externe accountant voor jaren vanaf 2016;
- zorgvuldige uitvoering van het beleggingsplan 2016 en communicatiejaarplan 2016;
- uitvoering van het plan van aanpak voor het verbetering van de beheeromgeving van de uitbestede activiteiten met betrekking tot de pensioenadministratie;
- het uitvoeren van een risicoanalyse en het opstellen van een risicoraamwerk met betrekking tot de zogenaamde niet-financiële risico's.

Na afloop van het jaar heeft het bestuur geconcludeerd dat de doelstellingen voldoende aandacht hebben gekregen en grotendeels zijn gehaald.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

Het pensioenfonds heeft een Ethische beleggingscode vastgesteld.

Het is zich bewust van haar maatschappelijke rol en vindt het daarom belangrijk om duurzame aspecten te betrekken op de beleggingsportefeuille.

Bij alle belangrijke beleggingsbeslissingen zullen duurzaamheidscriteria worden meegewogen in samenhang met andere criteria.

Daarnaast onderstreept het pensioenfonds het belang dat er binnen de verschillende onderdelen van de beleggingsportefeuille een verantwoord beleid wordt gevoerd.

Het pensioenfonds maakt geen gebruik van een eigen uitsluitingenbeleid, maar hanteert het beleid als één van de selectiecriteria bij selecties van vermogensbeheerders. Daarnaast wordt aangesloten bij het beleid ten aanzien van verantwoord beleggen dat door aangestelde vermogensbeheerders wordt gehanteerd.

Hieronder is een beschrijving opgenomen van het zogenaamde ESG-beleid binnen de beleggingsfondsen.

ESG is de gangbare term en staat voor Environmental, Social and Governance.

Binnen de Emerging Markets Debt portefeuille van Stone Harbor spelen factoren als het governance beleid en de lange termijn politieke trend in een land een belangrijke rol in het beleggingsproces. De duurzaamheid van het beleggingsbeleid komt mede tot uiting via de focus op het milieu, het klimaat en de sociale verhoudingen. Stone Harbor hanteert standaard een uitsluitingenbeleid voor haar fondsen en onthoudt zich van beleggingstransacties indien deze in verband staan met een schending van de mensenrechten of fundamentele vrijheden.

Morgan Stanley is zich bewust van het belang van een duurzaam beleggingsbeleid en maakt voor de vastgoed portefeuille onder meer gebruik van een due diligence onderzoek. Daarnaast vormt ESG een onderdeel van het risicomangement. Hieronder vallen klimaatbeheersingsmaatregelen zoals het reduceren van de uitstoot van broeikasgassen, het trainen van personeel op ESG-factoren en een milieuvriendelijke focus bij de bouw van nieuwe faciliteiten. Daarnaast financiert Morgan Stanley enkel projecten indien zij voldoen aan ecologische standaarden en wordt niet geïnvesteerd in bedrijven die zich bezighouden met een volgens Morgan Stanley ethisch onverantwoord beleid.

De aandelenfondsen van State Street Global Advisors hanteren een passieve beleggingsstijl, die uit gaat van een replicatie van de relevante benchmark. Dit betekent dus dat alle aandelen in een benchmark worden gekocht in hetzelfde gewicht als in de benchmark. In dit replicatieproces wordt door State Street Global Advisors geen uitsluitingenbeleid toegepast op basis van ESG-criteria.

Het passieve aandelenfonds van Northern Trust volgt een speciaal door Northern Trust en MSCI ontwikkelde ESG-benchmark voor aandelen opkomende landen. Hiermee worden door MSCI en GMI (governance) de volgende bedrijven uitgesloten van de index: bedrijven die handelen in strijd met de UN Global Compact principles, bedrijven die zich bezig houden met productie van tabak, bedrijven die zich bezig houden met productie van controversiële wapens en bedrijven die niet voldoen aan gewenste governance structuur (onder meer onafhankelijkheid bestuurders en de aanwezigheid van een aparte audit- en beloningscommissie). Daarnaast wordt via Hermes aan engagement gedaan en wordt er gestemd op aandeelhoudersvergaderingen. Verder is Northern Trust ondertekenaar van UN PRI sinds 2009.

BlackRock hanteert voor de QIF en het bedrijfsobligatiefonds geen ESG-beleid. Dit komt voort uit de sterke inperking welke het pensioenfonds aan BlackRock oplegt ten aanzien van toegestane beleggingsinstrumenten binnen de QIF en de passieve beleggingsstijl voor het bedrijfsobligatiefonds. Binnen de QIF worden enkel rentederivaten en geldmarktinstrumenten gehanteerd, waarvoor geen uitsluitingenbeleid wordt gehanteerd. Voor het bedrijfsobligatiefonds worden bedrijfsobligaties gekocht met vergelijkbare gewichten als in de benchmark. In dit replicatieproces wordt door BlackRock geen uitsluitingenbeleid toegepast op basis van ESG-criteria.

De Aegon fondsen waarin wordt belegd worden beheerd door Aegon Asset Management. Deze beleggingen moeten in overeenstemming zijn met de normen en waarden die Aegon hanteert en die zijn opgenomen in de Code of Conduct van Aegon N.V. In het Beleid Verantwoord Beleggen wordt concreet uitgewerkt wat dit betekent voor de beleggingen. Aegon Asset Management houdt rekening met uitgangspunten op gebieden zoals mensenrechten, wapens, gezondheid, arbeidsrechten en milieu.

NN Investment Partners hecht veel waarde aan verantwoord beleggen en het bieden van klantgerichte oplossingen.

NN hanteert de principes voor Verantwoord Beleggen van de Verenigde Naties en belegt niet in controversiële wapens. Zij oefenen het stemrecht op aandelen actief uit in overeenstemming met het belang van hun klanten.

Voorts biedt NN gespecialiseerde duurzame beleggingsfondsen en op maat gemaakte oplossingen voor verantwoord Beleggen aan.

NN is actief betrokken bij internationale initiatieven, waarbij het belang van een verantwoorde beleggingsaanpak voorop staat.

Het belangrijkste doel van het integreren van ESG-factoren in de aanpak van Robeco voor het Global High Yield fonds is het verbeteren van het vermogen om de neerwaartse risico's van creditbeleggingen te beoordelen. De analisten maken gebruik van de duurzaamheidsgegevens van RobecoSAM en externe bronnen om een ESG-analyse te maken als onderdeel van de fundamentele analyse. Verder onderschrijft Robeco de UN Principles of Responsible Investing.

Actuariële en bedrijfstechnische nota (Abtn)

In dit zogenaamde bedrijfsplan van het pensioenfonds zijn belangrijke onderwerpen vastgelegd zoals de organisatiestructuur, het interne beheersingssysteem, de inhoud van de pensioenregeling, de actuariële opzet en de financiële sturingsmiddelen van het fonds. In de vergadering van februari 2016 heeft het bestuur besloten tot een aantal wijzigingen van de Abtn op aanbeveling van de certificerende actuaris en enkele wijzigingen met betrekking tot de aanpassing van het beleggingsbeleid.

In de vergadering van december 2016 heeft het bestuur een geactualiseerde Abtn vastgesteld.

De Abtn is onder meer op de volgende punten gewijzigd:

- aanpassing van de methode voor vaststelling van de solvabiliteitsopslag die in aanmerking wordt genomen in de kostendekkende premie
- vastlegging van de resultaten van de haalbaarheidstoets 2016
- verdere vastlegging van het beleggingsbeleid
- wijziging in de ondergrens van de beleidsdekkingsgraad voor toekomstbestendige toeslagverlening
- invoering van de Wet verbeterde premieregeling
- de aansluiting van Enterprise Services Nederland B.V.
- enkele redactionele aanpassingen.

Wijziging reglementen en statuten

In 2016 zijn aanpassingen aangebracht in de pensioenreglementen van het fonds in verband met de fiscaal noodzakelijke aanpassing van de garantieregeling nabestaandenpensioen. Voorts werden wijzigingen aangebracht in het premiepensioenreglement in verband met de Wet verbeterde premieregeling en in verband met het vervallen van de mogelijkheid tot vrijwillig bijsparen.

De statuten zijn in 2016 gewijzigd onder meer in verband met de wijziging van het aantal bestuursleden van twaalf naar acht en toevoeging van het adviesrecht van het verantwoordingsorgaan over de premievaststelling.

Onderzoek DNB naar Pensioenadministratie

In 2015 heeft DNB onderzoek gedaan naar de kwaliteit van de beheeromgeving van de pensioenadministratie van het fonds zoals die wordt uitgevoerd door Aon Hewitt. Dit onderzoek heeft geresulteerd in een aantal bevindingen die zijn vastgelegd in een rapport van DNB. De belangrijkste zaken die moeten worden verbeterd zijn:

- het opstellen van een risicoanalyse en het vaststellen van een risicobeleid waarin ook de niet-financiële risico's zijn verwerkt;
- realisatie van verbeteringen binnen de eigen organisatie en processen;
- op orde brengen van de uitbestedingsrelaties en de uitbestede processen.

Het bestuur heeft in eerste instantie het adviesbureau Montae ingehuurd ten behoeve van het opstellen van een plan van aanpak conform de wensen van DNB. Begin december 2015 heeft het bestuur het plan van aanpak vastgesteld en ingediend bij DNB.

De doelstelling voor de lange termijn betreft het inrichten van een adequaat risicomanagement van zowel de financiële als niet-financiële risico's. Het bestuur heeft geconstateerd dat de niet-financiële risico's, waaronder het op orde brengen van uitbestedingsrelaties, governance en het IT landschap van HPPF nog onvoldoende zijn uitgewerkt. Het plan van aanpak is de opstap naar integraal risicomanagement, op basis waarvan het bestuur aantoonbaar in control is.

De doelstelling was om dit traject eind 2016 volledig te hebben afgerond.

De doelstellingen op korte termijn betroffen:

- Verdere beheersing ten aanzien van risico's zoals benoemd door DNB in het rapport van augustus 2015;
- Opstellen van een risicoanalyse waarin de niet-financiële risico's zijn verwerkt;
- Vaststellen van beleid op basis van deze risicoanalyse;
- Realisatie van de verbeteringen binnen de eigen organisatie zoals benoemd door DNB;
- Op orde brengen van de uitbestedingsrelatie met Aon Hewitt en de aan hen uitbestede processen zoals benoemd door DNB.

De doelstelling was om dit traject in het derde kwartaal van 2016 te hebben afgerond.

Het bestuur heeft in het voorjaar van 2016 besloten dat Deloitte het bestuur zal ondersteunen bij de uitvoering van het plan van aanpak. Er is een stuurgroep gevormd bestaande uit drie bestuursleden, twee vertegenwoordigers van Aon Hewitt en twee personen van Deloitte. Vanaf het tweede kwartaal in 2016 heeft de stuurgroep gewerkt aan de uitvoering van het plan van aanpak.

De stuurgroep is vervolgens eind december 2016 en begin 2017 in een aantal sessies bijeen geweest om de niet-financiële risico's met betrekking tot de pensioenadministratie aan de hand van FIRM, het risicomodel van DNB, in beeld te brengen. De stuurgroep heeft de belangrijkste risico's geïdentificeerd en deze vervolgens onderverdeeld in subrisico's. Van alle risico's is een inschatting gemaakt van de kans dat deze zich voordoen en van de mogelijke impact. Daarnaast is beoordeeld welke beheersmaatregelen getroffen moeten en kunnen worden om het risico te matigen.

In januari 2017 heeft het bestuur vervolgens in een assessment ten aanzien van al deze risico's bepaald wat de impact is en welke beheersmaatregelen nodig zijn. Daarbij is een volledig risicoraamwerk vastgesteld voor een geïntegreerde aanpak en monitoring van alle mogelijke risico's voor het pensioenfonds. Ook is in een apart document ten behoeve van DNB aangegeven op welke wijze het fonds opvolging heeft gegeven aan de bevindingen van DNB. De rapportage is eind januari 2017 ingediend bij DNB.

Eind april 2017 heeft DNB aangegeven dat zij geen commentaar hebben op de ingediende documentatie en dat de validatie van de eindrapportage zal plaatsvinden via een separaat onderzoek dat in oktober 2017 zal worden uitgevoerd.

Functioneren van het pensioenfonds

Het afgelopen jaar zijn aan het pensioenfonds geen dwangsommen of boetes opgelegd. De Nederlandsche Bank (DNB) heeft geen aanwijzingen aan het fonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het fonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder.

2.4 Financiële markten

De economische groei

Er was bij de beleidsmakers grote twijfel over de groei van de economieën in het begin van 2016. De Amerikaanse FED verhoogde namelijk in december 2015 voor het eerst sinds negen jaar de rente. Dit was een negatief signaal voor de opkomende markten, zoals China. Toen China haar valuta maar beperkt devalueerde sloeg de paniek toe op de financiële markten. Er ontstond ernstige twijfel over de groeikansen van de Chinese economie, omdat de experts er vanuit gingen dat dit ook de westerse economieën zou kunnen raken. Deze twijfel kwam later pas meer op de achtergrond maar geopolitieke spanningen en de forse daling van de olieprijs versterkten opnieuw twijfel over de economische groei. Dit resulteerde voor bedrijven, niet alleen in de oliesector, in beperkte winstgroei. Pas na een akkoord door de OPEC landen in het najaar veerden de olieprijzen op. Ondanks alle dominante ontwikkelingen en onzekerheden bleef de groei zich op een redelijk niveau voortzetten.

Politieke gebeurtenissen en de renteontwikkeling

In 2016 waren er voldoende politieke gebeurtenissen die hun schaduw vooruit wierpen op de financiële markten. De aanhang van populistische partijen vergrootte de angst bij grote groepen in de samenleving. Het Britse referendum leidde tot een daadwerkelijke Brexit en in de Verenigde Staten werd Trump onverwacht tot president gekozen. Maar ook in Italië was er onrust op het politieke toneel, wat tot gevolg had dat economische hervormingen niet werden opgepakt. Dit alles leidde tot een risico averse houding bij investeerders zoals pensioenfondsen. Voorzichtigheid resulteerde dan ook in scherp dalende rentetarieven op de Europese markt. Maar toen de onzekere fase verdween, na de verkiezing van Trump tot president, keerde het hele marktsegment. Er ontstond geloof in een nieuw beleid van de president ondanks het uitgesproken protectionisme.

Financiële markten

Als gevolg van de verkiezing van Trump werd verwacht dat zijn beleid wel eens de aanjager zou kunnen worden tot groei en daarmee een inflatie stijging. Ondanks alle impulsen van de Centrale Banken lukte het nu wel om de kapitaalmarktrente te laten stijgen en ook de aandelenbeurzen floreerden alsof er geen financiële crisis 2008 was geweest. In Duitsland was in de zomer sprake van negatieve rente en dit verdween ook in het najaar. Wel leidde het renteververschil tussen Europa en de VS tot een sterke druk op de euro.

Pensioen in Nederland

De lage rente zorgde opnieuw voor bezorgdheid bij de pensioenfondsen. Het waarderingsvraagstuk op basis van de rentecurve (UFR methode) kwam weer eens op tafel maar de Minister paste het waarderingsmodel niet aan. Analyses toonden in de loop van het jaar aan dat er mogelijk op grote schaal kortingen noodzakelijk zouden zijn. Na de Amerikaanse verkiezingen veerden ook in Europa de rentetarieven op en verdween de angst van korting op de pensioenrechten. Koopkrachtbehoud bleef onder druk omdat er geen ruimte is voor toeslagen. Daarnaast heeft de toezichthouder DNB strengere regels voor het aanhouden van buffers in de pensioenfondsen.

2.5 Pensioenregeling

Pensioenregelingen verantwoord in dit jaarverslag

De pensioenregeling van het pensioenfonds bestond in 2016 uit:

1. Voor werknemers die voor 1 januari 2010 in dienst waren of die voor 1 januari 2010 een arbeidsovereenkomst hadden getekend/ontvangen:
 - a. een middelloonregeling over het salaris tot € 63.038,-;
 - b. een premiepensioenregeling over het salaris boven € 63.038,-;
2. Voor werknemers die na 1 januari 2010 in dienst zijn getreden en na 1 januari 2010 een arbeidsovereenkomst hadden getekend/ontvangen een premiepensioenregeling;
3. Voor alle werknemers een WIA-excedentregeling.

ad 1a. Middelloonregeling 2014

Deze pensioenregeling betreft een middelloonregeling met

- voorwaardelijke indexatie, gefinancierd uit het fondsrendement, aangevuld met Toeslag A of B voor de op 31 december 2013 opgebouwde rechten en
- voorwaardelijke indexatie, gefinancierd uit het fondsrendement aangevuld met Toeslag C en D voor de vanaf 1 januari 2014 opgebouwde rechten van de actieve deelnemers.

De werknemers die al deelnamen in de middelloonregeling van het HP Pensioenfonds of het EDS Pensioenfonds zijn met ingang van 1 januari 2014 opgenomen in deze pensioenregeling. De pensioenleeftijd is 67 jaar met een jaarlijkse pensioenopbouw van 1,875% van de pensioengrondslag. Voorts geldt als franchise het fiscale minimum bedrag van € 12.953 in 2016.

De basisregeling geeft aanspraak op:

- ouderdomspensioen vanaf 67 jaar;
- partnerpensioen;
- tijdelijk partnerpensioen op risicobasis;
- wezenpensioen.

De basisregeling is vanaf 1 januari 2010 een gesloten regeling. Er treden geen nieuwe werknemers meer toe.

ad 1b en 2. Premiepensioenregeling

Vanaf 1 januari 2014 geldt voor alle actieve deelnemers van HP dezelfde pensioenregeling. De deelnemers die op of na 1 januari 2014 in dienst treden en de werknemers die vanaf 1 januari 2014 in dienst zijn getreden worden opgenomen in de Premiepensioenregeling 2014.

Dit is een voortzetting van de premiepensioenregeling 2010 maar dan aangepast aan de gewijzigde fiscale wetgeving.

De deelnemers aan de middelloonregeling met een salaris boven het grensbedrag van € 63.038 vallen voor het hogere deel van dat salaris ook onder de Premiepensioenregeling 2014.

De premiepensioenregeling is een beschikbare premierregeling.

Met het opgebouwde spaarsaldo kan de deelnemer op de pensioendatum een ouderdomspensioen en eventueel nabestaandenpensioen aankopen bij een verzekeraar naar keuze. Voorts is voor de deelnemer tijdens zijn actieve dienstverband een (tijdelijk) nabestaandenpensioen en wezenpensioen op risicobasis verzekerd bij een verzekeraar. Bij beëindiging van het dienstverband blijft het spaarsaldo bij Robeco ondergebracht tot de pensioendatum tenzij de deelnemer kiest voor waardeoverdracht naar zijn nieuwe

pensioenuitvoerder.

Naast deze premiepensioenregeling is ook een WIA-excedentregeling van toepassing voor de deelnemers aan de premiepensioenregeling.

ad 3 WIA-excedentregeling

Voor de deelnemers aan het fonds is ook een WIA-excedentregeling van toepassing als hun pensioengevend salaris hoger is dan € 52.763 (2016).

Oude regelingen

Naast bovenvermelde pensioenregelingen worden door het fonds ook nog enkele oude regelingen uitgevoerd:

- de oude pensioenregeling van pre-merger HP Nederland B.V. m.b.t. ouderenregelingen, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden per 1 januari 2004;
- de oude pensioenregelingen van pre-merger Digital m.b.t. ouderenregelingen, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden per 1 januari 2004;
- de per 31 december 2013 beëindigde excedentregelingen van HPPF en EPF;
- de regelingen voor de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers van EPF.

Overgangsregeling

Het vervallen van de zogenaamde VUT-overgangsregeling is gecompenseerd door de betrokken deelnemers een voorwaardelijke aanspraak te verlenen op extra ouderdomspensioen met bijbehorend nabestaandenpensioen. Deze voorwaardelijke aanspraken zijn ondergebracht in het pensioenfonds. De kosten voor deze zogenaamde VPL-regeling worden jaarlijks via de kostendekkende premie bij de werkgever in rekening gebracht. Er is geen voorziening gevormd voor de VPL-regeling.

2.6 Verzekerden

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de mutaties van het aantal deelnemers in 2016.

	Actieve Deelnemers	Houders premievrije aanspraken	Pensioen- gerechtigden
<i>Beginstand 2016</i>	1.906	6.133	1.949
Toetredingen	73		
Vertrek	-212	212	
Ingang pensioen	-6	-139	193
Overlijden	-5	-15	-29
Afloop		-17	-7
Overdracht		-8	-4
Overige 1)	14	-1	-18
<i>Eindstand 2016</i>	1.770	6.165	2.084

1) Na afstemming met DNB zijn 14 deelnemers met premievrije voortzetting die een arbeidsongeschiktheids-pensioen ontvangen vanaf 2016 meegeteld bij de actieve deelnemers en niet meer bij de pensioengerechtigden.

Conform art. 29 lid 2 van het pensioenreglement A en art. 28 lid 2 van het pensioenreglement streeft het bestuur in zijn beleid naar een periodieke indexatie van ingegane pensioenen en premievrije aanspraken in verband met een eventuele stijging van de kosten van levensonderhoud.

Deze indexatie bedroeg:
per 1 januari 2010: 0,16%
per 1 januari 2011: 0,00%
per 1 januari 2012: 0,00%
per 1 januari 2013: 0,40%
per 1 januari 2014: 0,54%
per 1 januari 2015: 0,30%
per 1 januari 2016: 0,00%
per 1 januari 2017: 0,00%

2.7 Pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden vastgesteld op basis van de financiële opzet en de actuariële grondslagen die in de ABTN nader zijn omschreven. De actuariële grondslagen zijn gebaseerd op veronderstellingen, onder andere met betrekking tot rente en de gehanteerde overlevingstafels.

De voorziening pensioenverplichtingen wordt bepaald als de contante waarde van de reeds opgebouwde pensioenaanspraken.

De voorziening pensioenverplichtingen is berekend op basis van de door het Actuarieel Genootschap gepubliceerde Prognosetafel 2016 met starttafel 2017.

Op de sterftkans uit de prognosetafel worden variabele correctiefactoren toegepast die zijn afgeleid uit een nieuw onderzoek dat begin 2017 door de actuaris is gedaan naar de sterftewaarnemingen onder de deelnemerspopulatie in de afgelopen jaren.

Er wordt voorts uitgegaan van de marktrente volgens de rentetermijnstructuur van DNB, een bepaalde gehuwdheidsfrequentie en een opslag van 2,25% ter dekking van de (toekomstige) kosten van uitbetaling van de pensioenen.

De aldus berekende voorziening pensioenverplichtingen (inclusief de overige technische voorzieningen, exclusief de voorziening voor risico deelnemers) bedroeg per 31 december 2016 € 1.695,6 miljoen (ultimo 2015 € 1.554,9 miljoen). De stijging van de voorziening ten opzichte van de voorziening ultimo 2015 bedraagt daarmee € 140,7 miljoen.

De door de certificerende actuaris uitgevoerde toets op het eigen vermogen laat zien dat de pensioenverplichtingen voldoende worden gedekt door het in het pensioenfonds beschikbare vermogen. De vermogenspositie van het fonds is onvoldoende vanwege een reservetekort.

2.8 Herverzekering

Ter dekking van risico's met betrekking tot overlijden en arbeidsongeschiktheid van de deelnemers aan de middelloonregeling is een contract gesloten bij Elips Life AG.

Het in het verslagjaar geldende contract met Elips heeft een looptijd van 1 januari 2014 tot en met 31 december 2016. Na 31 december 2016 is dit contract onder dezelfde voorwaarden met een jaar verlengd.

Voor alle actieve deelnemers is een overlijdensrisicokapitaal in de middelloonregeling verzekerd. Daarnaast is een WIA-excedentpensioen verzekerd.

Vóór 2011 waren de risico's herverzekerd via Nationale Nederlanden.

Het zogenaamde 'uitlooprisico' ten aanzien van deelnemers die op 31 december 2010 ziek waren, is nog verzekerd bij Nationale Nederlanden.

Ultimo 2015 was er nog een vordering op Nationale Nederlanden in verband met de nog af te rekenen winstdeling. Begin 2016 is dit afgewikkeld en is het resterende bedrag van bijna € 0.2 miljoen ontvangen.

Voor alle deelnemers aan de premiepensioenregeling is een nabestaandenpensioen en wezenpensioen op risicobasis verzekerd bij Elips.

2.9 Beleggingen

Teneinde het concentratierisico zoveel als mogelijk te beperken, heeft het bestuur het vermogen over meerdere vermogensbeheerders verdeeld. De beleggingscategorieën zijn aan de hand van hun karakteristieken opgedeeld in een matching portefeuille en een return portefeuille. De matching portefeuille heeft als doel de nominale toezeggingen zoveel als mogelijk na te komen, terwijl met de return portefeuille een additioneel rendement wordt beoogd dat (gedeeltelijke) indexatie van gedane toezeggingen mogelijk maakt.

In 2015 is de strategische asset mix aangepast op basis van de uitkomsten van de ALM-studie. Er is een transitieplan opgesteld om in een relatief kort periode te komen van de bestaande portefeuille naar de gewenste nieuwe portefeuille.

De nieuwe strategische asset mix ziet er als volgt uit

Beleggingscategorie	Strategische gewing		
	minimaal	strategisch	maximaal
<i>Matchingportefeuille</i>			
Liability matching (QIF)	35,0%	40,0%	45,0%
Bedrijfsobligaties Europa	2,5%	5,0%	7,5%
Hypotheke	7,0%	10,0%	13,0%
		55,0%	
<i>Returnportefeuille</i>			
Aandelen wereldwijd	15,0%	20,0%	25,0%
Aandelen emerging markets	5,0%	7,5%	10,0%
Aandelen vastgoed	5,0%	7,5%	10,0%
Obligaties emerging markets	2,5%	5,0%	7,5%
Obligaties high yield	2,5%	5,0%	7,5%
		45,0%	

Voor de implementatie van het beleggingsbeleid conform de ALM-studie uit 2015 is een stappenplan opgesteld en bijgehouden. Per eind 2016 zijn de volgende stappen afgerond:

- Verkoop deel aandelen ontwikkelde markten en herbelegging in aandelen vastgoed;
- Verkoop hedge fund of funds;
- Verkoop asset backed securities en herbelegging in bedrijfsobligaties;
- Beoordeling van nieuw hypothekefondsen NNIP;
- Verkoop wereldwijde obligaties en herbelegging in Nederlandse hypotheke;
- Start selectietraject hoogrentende obligaties wereldwijd.
- Selectie en transitie aandelenfondsen.
- Selectie manager(s) hoogrentende obligaties wereldwijd.

De nog openstaande punten voor 2017 zijn:

- Selectie manager(s) bedrijfsobligaties;
- Selectie manager(s) obligaties opkomende landen.

Matching portefeuille

De matching portefeuille bestond eind 2016 uit de volgende mandaten:

- BlackRock – liability matching portefeuille (afdekking renterisico)
- BlackRock en Aegon – Europese bedrijfsobligatieportefeuille
- Staatsobligaties, beheerd door KasBank
- Aegon en NNIP - Hypotheke

Return portefeuille

De return portefeuille bestond eind 2016 uit de volgende mandaten:

- State Street – portefeuille aandelen ontwikkelde landen wereldwijd
- State Street – portefeuille aandelen opkomende landen
- Northern Trust – portefeuille aandelen ontwikkelde landen wereldwijd
- Robeco – portefeuille hoogrentende obligaties wereldwijd
- Stone Harbor – portefeuille obligaties opkomende landen
- Morgen Stanley – wereldwijde vastgoedportefeuille

Het pensioenfonds heeft 60% van het rente risico op de voorziening pensioenverplichtingen afgedekt middels belegging in de QIF bij BlackRock. Op 31 december 2016 was € 693 mln in de QIF ondergebracht. Ook de obligaties en hypotheke in de matching portefeuille dragen bij aan deze afdekking van het renterisico.

De afdekking van het rente risico zal in principe verhoogd worden naar 80%, zodra de marktomstandigheden daartoe aanleiding geven. In het risico raamwerk is vastgelegd dat deze uitbreiding in ieder geval zal worden overwogen indien de dekkingsgraad 120% of hoger is.

De return portefeuille is verdeeld in twee (regio-)aandelenmandaten bij State Street, een aandelenmandaat bij Northern Trust, een wereldwijd obligatiefonds bij Robeco, een opkomende markten obligatiemandaat bij Stone Harbor en een wereldwijd vastgoedmandaat bij Morgan Stanley. De Euro obligaties en de aandelen worden passief beheerd de overige mandaten actief.

De werkelijke beleggingsmix ultimo 2016 bevindt zich geheel binnen de bandbreedtes van de nieuwe strategische mix van het pensioenfonds.

Afdekking valutarisico

De beleggingen in de matchingportefeuille zijn in euro's gedenomineerd.

Binnen de returnportefeuille wordt wel valutarisico gelopen. In principe wordt belegd in fondsen waarvan het valutarisico niet is afgedekt. Het valutarisico over de gehele beleggingsportefeuille wordt afgedekt door middel van een aparte valuta overlay bij KasBank. Het pensioenfonds dekt met de overlay het valutarisico op de US dollar, het Britse pond en de Japanse yen volledig af. Hierbij wordt een zogenaamde dakpanstructuur gehanteerd, waarbij elke maand een derde van de valuta-afdekking voor drie maanden wordt doorgerold.

Door afdekking van het valutarisico op de drie belangrijkste valuta wordt er naar gestreefd dat 80 tot 90% van het totale valutarisico wordt afgedekt.

Ultimo 2016 is een ongerealiseerd verlies op de afgedekte valuta's van € 0,9 miljoen onder 'derivaten' opgenomen op de balans.

2.10 Analyse van het resultaat en vermogen

Het resultaat over 2016 bedroeg € 36,4 miljoen.

De analyse van dit resultaat is als volgt:

<u>Bronnen</u>	<u>Resultaat</u>
Wijziging rentetermijnstructuur	-147,0
Beleggingsopbrengsten	178,0
Premie	1,8
Waardeoverdrachten	0,1
Kosten	0,0
Uitkeringen	0,3
Kanssystemen	1,5
Toeslagverlening	0,0
Aanpassing actuariële grondslagen	1,5
Mutaties	<u>0,2</u>
Resultaat per saldo	36,4

Het totaal van de reserves steeg in 2016 van € 93,9 miljoen naar € 130,4 miljoen.

Er is sprake van een reservetekort. Dit betekent dat het fonds nog niet over het wettelijk vereiste eigen vermogen beschikt. Dat vereist eigen vermogen bedraagt ultimo 2016 € 312,8 miljoen.

2.11 Risicoparagraaf

Risico's

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van marktwaarde van de pensioenverplichtingen.

Risicomanagement

Het bestuur heeft ook in 2016 veel aandacht besteed aan risicomanagement.

De risicorapportage die elk kwartaal door de beleggingsadviseur wordt opgesteld geeft inzicht in de stand van zaken ten aanzien van alle financiële risico's.

Voorts worden er maandrapportages opgesteld door de beleggingsadviseur met de belangrijkste ontwikkelingen die in de beleggingscommissie worden besproken.

Er is door het fonds geen risicobereidheidsonderzoek gehouden onder de deelnemers.

Wel is in het kader van de voorbereidingen op de aanvangshaalbaarheidstoets de risicohouding uitgebreid besproken met de diverse belanghebbenden (bestuur, verantwoordingsorgaan, werkgever, ondernemingsraad).

Er zijn diverse maatregelen getroffen ter beheersing van de risico's gebaseerd op een uitgebreide analyse van deze risico's. Deze maatregelen zijn onder meer vermeld in de Actuariële en bedrijfstechnische nota (Abtn) en het Financieel crisisplan.

Het crisisplan maakt deel uit van de Actuariële en bedrijfstechnische nota van het fonds.

Het crisisplan geeft een beschrijving van maatregelen die het bestuur op korte termijn effectief kan inzetten indien de dekkingsgraad zich bevindt of zeer snel beweegt richting kritische waarden, waardoor het realiseren van de doelstellingen van het fonds in gevaar komt. Daarin wordt ook de verwachte impact van de risico's weergegeven.

In 2016 zijn er verbeteringen aangebracht in het systeem van risicomanagement vooral met betrekking tot de verbetering van de beheeromgeving van de uitbestede activiteiten. Aanleiding daarvoor is het uitgebreide 'on site' onderzoek dat DNB in 2015 heeft gehouden bij het pensioenfonds en bij de uitvoerder van de pensioenadministratie. Hierna volgt een beschrijving van de diverse risico's die er voor het pensioenfonds zijn en de maatregelen die zijn genomen om deze risico's te beheersen.

Solvabiliteitsrisico

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor eventuele indexatie van opgebouwde pensioenrechten.

De solvabiliteit wordt van maand tot maand gevolgd en aan DNB gerapporteerd op basis van de ontwikkeling van de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad. De dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad zijn in de loop van 2016 aanzienlijk gedaald vooral als gevolg van de lage rente en wisselende resultaten op de aandelenmarkten. Aan het einde van het verslagjaar was er een stijging te zien in de dekkingsgraad.

Naast het solvabiliteitsrisico loopt het fonds nog diverse andere risico's, zoals risico's samenhangende met de beleggingen en andere financiële instrumenten en het verplichtingenrisico, ook wel actuariel risico genoemd.

Ten slotte loopt het fonds nog enkele andere niet-financiële risico's.

Beleggingsrisico's

Als gevolg van beleggingsactiviteiten wordt het fonds geconfronteerd met risico's gerelateerd aan financiële instrumenten en de markt waarin het fonds actief is.

Dit zogenaamde prijsrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en omvat het marktrisico, het kredietrisico en het valutarisico.

Marktrisico

Marktrisico is het risico van waarde wijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico kan worden beperkt door diversificatie.

Het bestuur streeft in zijn beleid naar een grote spreiding over de verschillende beleggingscategorieën en regio's.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Het programma inzake securities lending is volledig afgebouwd.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de korte termijn. Het risico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor

de liquiditeitspositie.

De aan het begin van het jaar ontvangen premie wordt niet belegd, maar liquide gehouden om de uitkeringen en andere verplichtingen in de loop van het jaar te voldoen. Er wordt daarbij een cashplanning bijgehouden waarbij tijdig kan worden vastgesteld of er voldoende liquide middelen aanwezig zijn om de maandelijkse pensioenuitkeringen en andere kosten te kunnen betalen.

In het kader van de rebalancing wordt voorts elk kwartaal door het bestuur beoordeeld hoeveel gelden liquide moeten worden gehouden voor de betaling van de pensioenuitkeringen in de daaropvolgende maanden.

Valutarisico

Binnen de returnportefeuille wordt wel valutarisico gelopen. In principe wordt belegd in fondsen waarvan het valutarisico niet is afgedekt. Het valutarisico over de gehele beleggingsportefeuille wordt afgedekt door middel van een aparte valuta overlay bij KasBank. Het pensioenfonds dekt met de overlay circa 100% van het resterende valutarisico op de US dollar, het Britse pond en de Japanse yen af. Hierbij wordt een zogenaamde dakpanstructuur gehanteerd, waarbij elke maand een derde van de valuta-afdekking voor drie maanden wordt doorgerold. Op deze manier wordt er naar gestreefd dat 80 tot 90% van het valutarisico wordt afgedekt.

Renterisico

Het fonds is gevoelig voor wijzigingen in de marktrente omdat de duration van de beleggingen en de verplichtingen niet gelijk zijn. Dit risico wordt gedeeltelijk afgedekt door het afstemmen van een deel van de vastrentende beleggingen op de duration van de verplichtingen. De duration van de verplichtingen wordt tot ongeveer 60% afgedekt. De feitelijke afdekking van het renterisico op basis van de marktwaarde en voorziening ultimo 2016 was 60% en daarmee in lijn met het strategisch gewenste niveau.

Actuariële risico's

Met ingang van het boekjaar 2012 worden door het fonds de meest actuele prognosetafels toegepast. Voor het boekjaar 2016 is dit de prognosetafel 2016 met starttafel 2017. In deze tafels is de sterftetrend op basis van recente waarnemingen verdisconteerd. Hierdoor wordt er voor het langlevensrisico van het fonds zwaarder gereserveerd dan voorheen. Het bestuur heeft een nieuw onderzoek laten uitvoeren naar de ervaringssterfte bij het fonds. Op basis van dit onderzoek zijn de fondsspecifieke correctiefactoren die worden toegepast op de prognosetafels per 31 december 2016 geactualiseerd.

Overige relevante actuariële risico's zijn het overlijdens- en het arbeidsongeschiktheidsrisico.

Herverzekeringsrisico

Het fonds heeft ter dekking van risico's met betrekking tot overlijden en arbeidsongeschiktheid van de deelnemers herverzekeringscontracten gesloten bij Elips Life AG. Vanaf 1 februari 2011 is het niet langer noodzakelijk om een eventuele vordering op de herverzekeraar lager te waarderen als de verzekeraar onvoldoende kredietwaardig is. Er heeft daarom geen afslag op de vordering op de herverzekeraar plaatsgevonden.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico vanwege de onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen etc.

Het bestuur voert periodiek gesprekken met haar uitvoerders waarin de voortgang en performance worden geëvalueerd.

De pensioenadministratie is uitbesteed aan Aon Hewitt. Met Aon Hewitt is een overeenkomst afgesloten waarin de werkzaamheden en performancenormen zijn beschreven in een Service Level Agreement. Periodiek vindt evaluatie plaats.

Aon Hewitt beschikt voor deze pensioenadministratie over een recente ISAE 3402 type II rapport. Ook alle vermogensbeheerders en de custodian KasBank beschikken over een recent ISAE -of daarmee vergelijkbaar rapport.

Mede op basis van de aanbevelingen uit het eerder in dit verslag genoemde rapport van DNB is er in 2016 door het bestuur gewerkt aan het inrichten van een risico raamwerk. Voorts zal er in 2017 door het bestuur verder worden gewerkt aan het completeren van dit risico raamwerk.

Wettelijk risico

Het wettelijk risico omvat het compliance risico, dat wil zeggen het niet voldoen aan bestaande wet- en regelgeving, en het risico dat wetgeving wijzigt met gevolgen voor het fonds. Het voldoen aan wet- en regelgeving alsmede aanpassingen door wijzigingen daarin kunnen onder meer resulteren in (al dan niet structureel) hogere kosten inclusief veranderingskosten. Ook kan nieuwe wetgeving van invloed zijn op waarderingen en/of het financiële beleidskader.

Het fonds beoogt het eerste te beheersen door onder meer het kennis nemen van ontwikkelingen (inclusief permanente educatie) en het inrichten van bestuurlijke processen/beheerskaders. Het tweede vormt voor het fonds een extern gegeven, waarop het fonds zo goed mogelijk beoogt in te spelen.

Conclusie

Het bestuur is van mening dat de risico's van het pensioenfonds goed in beeld zijn en dat er voldoende aandacht wordt besteed aan beheersing en monitoring van deze risico's.

Gevoeligheidsanalyse

Indien de risico's wijzigen zal dit effect hebben op de aanwezige en de vereiste dekkingsgraad. Per 31 december 2016 is de aanwezige dekkingsgraad 107,0%.

De vereiste dekkingsgraad is op basis van de strategische mix vastgesteld op 116,8%.

In onderstaande aannames zal voor elk afzonderlijk risico het effect op de aanwezige en vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische mix worden beschreven.

Renterisico

Indien de rente daalt met 1%, zal dit een effect hebben op de voorziening pensioenverplichtingen en op de vastrentende waarden. De voorziening pensioenverplichtingen stijgt met 21,9% en de renteafdekking bedraagt 60%.

Dit betekent dat de dekkingsgraad daalt naar 99,2%. Een rentedaling van 1% heeft dus een daling van de dekkingsgraad met 7,8% tot gevolg.

De vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische mix daalt van 116,8% naar 116,1%.

Dit wordt voornamelijk veroorzaakt doordat bij een daling van de rente het renterisico kleiner wordt. Een rentedaling van 1% zal voor veel looptijden betekenen dat de rente beneden 0% uitkomt. Het renterisico wordt bepaald aan de hand van een procentuele schok op de rente, hoe lager de rente hoe lager het absolute effect van een procentuele schok.

Het renterisico wordt dus kleiner bij een rentedaling van 1%, hierdoor daalt de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische mix.

Zakelijke waarden risico

Indien de zakelijke waarden dalen met 5% zou dit betekenen dat de totale activa zouden dalen met 1,6%. De voorziening pensioenverplichtingen zou niet beïnvloed worden door de daling van de zakelijke waarden. Dit betekent dat de dekkingsgraad zou dalen met 1,7% naar een dekkingsgraad van 105,3%.

De vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische mix zal gelijk blijven op 116,8%. De strategische verhouding tussen zakelijke, vastrentende en overige waarden zal namelijk niet wijzigen.

Valutarisico

Het pensioenfonds heeft voor € 135,2 miljoen beleggingen in opkomende markten en voor € 581,4 miljoen in ontwikkelde niet-euro landen. Aangenomen wordt dat de beleggingen in opkomende markten niet zijn afgedekt en de beleggingen in USD, GBP en JPY in de ontwikkelde niet-euro landen voor 100% zijn afgedekt. Het fonds heeft voor € 504,5 miljoen belegd in een van deze drie valuta. Dit betekent dat over € 212,1 miljoen van de beleggingen valutarisico wordt gelopen. Indien de valutakoersen met 5% zouden dalen, zouden de niet-euro beleggingen dalen met ongeveer € 10,6 miljoen. Dit heeft als gevolg dat de dekkingsgraad daalt met 0,6% naar 106,4%.

De vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische mix blijft nagenoeg gelijk.

Grondstoffenrisico

Het pensioenfonds heeft geen belegd vermogen in grondstoffen, er is dus geen sprake van een grondstoffenrisico. Een daling of stijging van de grondstoffen heeft geen effect op de aanwezigheid of vereiste dekkingsgraad.

Kredietrisico

Een verhoging van de credit spread heeft invloed op de aanwezige dekkingsgraad doordat de waarde van de vastrentende portefeuille afneemt. De gewogen credit spread over de gehele portefeuille bedraagt 32 basispunten ultimo 2016. Indien de credit spread verdubbelt van 32 basispunten naar 64 basispunten dan nemen de vastrentende waarden (64% feitelijke mix) ongeveer met 4,3% af. De aanwezige dekkingsgraad daalt naar ongeveer 104,3% bij een verdubbeling van de credit spread.

De vereiste dekkingsgraad wijzigt ook indien de credit spread stijgt.

De wijziging hiervan is echter beperkt waardoor, na afronding, het vereiste eigen vermogen op basis van de strategische mix nog steeds 116,8% is.

In onderstaande tabel zijn bovengenoemde cijfers terug te vinden:

Scenario	Wijziging	Aanwezige dekking	vereiste dekking obv strategische mix
Oorspronkelijk scenario		107,0%	116,8%
Rente risico	rente daalt 1%	99,2%	116,1%
Zakelijke waarde risico	daling van de zakelijke waarde met 5%	105,3%	116,8%
Valuta risico	daling van valutakoersen met 5%	106,4%	116,8%
Grondstoffen risico	n.v.t.	107,0%	116,8%
Krediet risico	gewogen credit-spread totale portefeuille verdubbelt van 32 naar 64 basispunten	104,3%	116,8%

Namens het bestuur,

Marcel Lasonder, voorzitter

René van Warmerdam, bestuurslid

Amstelveen, 22 juni 2017

3. Oordeel verantwoordingsorgaan

Jaarverslag verantwoordingsorgaan

Het jaarverslag bestaat zowel uit een verslag van de eigen activiteiten als uit een oordeel over het functioneren van het pensioenbestuur.

De taak van het Verantwoordingsorgaan (VO) is verantwoording vragen aan het bestuur over de beleidsvoornemens en de uitvoering daarvan.

Vergaderingen VO

In het verslagjaar heeft het VO 11 vergaderingen gehouden waarvan 2 met het bestuur.

Het VO is tevreden over de frequentie en de effectiviteit van de VO-vergaderingen.

In het jaar 2015 is vastgesteld dat de onderlinge samenwerking en communicatie tussen VO en bestuur verder verbeterd kon worden. Het VO heeft derhalve een aantal initiatieven genomen. Eén van deze initiatieven betrof het uitnodigen van de voorzitter van het pensioenbestuur om bij aanvang van iedere VO-vergadering de belangrijkste onderhanden zijnde zaken kort toe te lichten en vragen te beantwoorden. Deze bijdrage is als zeer positief ervaren. Het VO waardeert dit dan ook ten zeerste.

Omdat het VO het van belang acht dat alle partijen zoveel mogelijk moeten worden vertegenwoordigd in het VO, is besloten om een afgevaardigde van HP Inc. in eerste instantie als toehoorder uit te nodigen tot de VO-vergaderingen. Hjalmar van Veen van HP Inc. is bereid gevonden om deze rol op zich te nemen.

Adviesaanvragen

Gedurende het verslagjaar is door het bestuur advies gevraagd aan het VO rond de onderstaande onderwerpen.

Adviesaanvraag Communicatiebeleidsplan

Adviesaanvraag Bestuur: 21 juni 2016

Positief advies VO: 22 augustus 2016

Het VO heeft onder de voorwaarde dat er nog eenmalig een papieren versie van de nieuwsbrief uitgaat een positief advies afgegeven. Het bestuur is hiermee akkoord gegaan.

Adviesaanvraag inzake aanpassing van de solvabiliteitsopslag in de premie vanaf 2017

Adviesaanvraag Bestuur: 10 november 2016

Positief advies VO: 16 december 2016

In mei 2016 heeft de werkgever een voorstel gedaan aan het bestuur om de solvabiliteitsopslag in de premie vanaf 2017 aan te passen. De VO heeft onder voorbehoud van de onderstaande aannames positief geadviseerd:

- In de voorgestelde regeling voor 2017 (dus zonder vaste solvabiliteitsopslag) betaalt de werkgever nu meer premie dan het geval zou zijn in de methode die in 2016 gehanteerd werd.
- In geval het bestuur de nieuwe methode niet zou willen hanteren, dan wordt teruggevallen op de methode van voor 2016, hetgeen inhoudt dat er geen solvabiliteitsopslag in de premie is opgenomen.

Het bestuur heeft deze aannames op d.d. 18 december 2016 bevestigd.

Adviesaanvraag ten behoeve van de aansluiting van ESN bij het fonds per 1 januari 2017

Adviesaanvraag Bestuur: 21 december 2016

Positief advies VO: 1 januari 2017

HPE heeft de ES activiteiten begin 2017 afgesplitst en ingebracht in DXC Technology, een fusiebedrijf tussen HPE-ES en CSC. De Nederlandse afdeling, ESN, wil voor de pensioenen aangesloten blijven bij het HP fonds. Bij deelname zullen op verzoek van de werkgever de inactieven van ESN achterblijven in het HPE compartiment.

Naast voorgenoemde onderwerpen is er inzake de gedempte disconteringvoet en de toepassing daarvan op de premie al enige tijd een discussie tussen het bestuur en het VO gaande. In 2016 is er in petit comité, tussen afgevaardigden van het bestuur en het VO, overleg gevoerd waarin over en weer de eerder getrokken conclusies en argumenten van beide partijen zijn besproken. Dit heeft van beide kanten niet geleid tot het aanpassen van standpunten en conclusies. Zowel het bestuur als het VO heeft na dit overleg besloten om, aangaande dit onderwerp, de discussie te beëindigen en vast te stellen dat het VO en het bestuur op dit dossier geen overeenstemming hebben bereikt. Alle relevante stukken aangaande dit dossier zijn gedocumenteerd.

Communicatie

Zoals beschreven onder de alinea van de adviesaanvragen, heeft het VO onder voorwaarden een positief advies afgegeven over het communicatiebeleidsplan. Het voorbehoud betrof de omstandigheid dat het VO zich zorgen maakt over de toekomstige communicatie naar gepensioneerden en slapers, die niet over e-mail beschikken en geen toegang hebben tot het internet. Daarom is aan het bestuur verzocht om nog eenmalig een papieren nieuwsbrief uit te laten gaan, waarin gevraagd wordt of de belanghebbenden in de toekomst informatie per post of per e-mail willen ontvangen.

Daarnaast adviseerde het VO om in het communicatiebeleid meer gebruik te maken van HPNL Senior.

Ter bevordering van de onderlinge communicatie en samenwerking is er ook een digitale werkomgeving ingericht. Deze "Share" is in 2016 operationeel geworden. In deze "Share" kunnen bestuursleden én VO-leden alle noodzakelijke informatie vinden en delen.

Het VO stelt vast dat er in het jaar 2016 verbeteringen zijn doorgevoerd aangaande de communicatie, maar constateert tegelijkertijd dat verdere verbeteringen noodzakelijk zijn. Het VO blijft het bestuur aansporen om veel aandacht te besteden aan een goede communicatie met alle belanghebbenden.

Kanttelingen Visitatie Commissie en De Nederlandsche Bank

Het VO heeft vastgesteld dat zowel de Visitatie Commissie (VC) alsmede De Nederlandsche Bank (DNB) kanttekeningen hebben geplaatst bij de uitvoering en beleid van het HPPF-bestuur.

Een belangrijke kanttekening van de VC is dat zij constateren dat de huidige Governance verbeterd moet worden. Zo stelt de VC onder meer dat het bestuur een te beknopte verantwoording aflegt over de naleving Code Pensioenfondsen en dat dit kan worden verbeterd door de Code planmatiger te monitoren en duidelijke keuzes te maken. Het is het VO bekend dat het bestuur zich niet herkent in de door de VC aangedragen op- en aanmerkingen. Het VO zal in de komende periode hier aandacht voor houden.

DNB is in 2015 bij HPPF gestart met een onderzoek naar de Pensioenadministratie. Het VO constateert dat het bestuur er in eerste aanleg niet in is geslaagd om naar tevredenheid van DNB invulling te geven aan alle door DNB aangegeven (verbeter)punten. In 2016 is het VO door het bestuur nader geïnformeerd over de voortgang van het onderzoek van DNB en haar verbeterplan. Het VO heeft vastgesteld dat het bestuur in tweede aanleg er wel in is geslaagd

om een plan van aanpak in te dienen bij de DNB welke voor validatie in aanmerking komt. Dit zal eind 2017 plaatsvinden. Meer hierover is te lezen in het jaarverslag. Het VO zal zeer aandachtig monitoren hoe het bestuur invulling geeft aan de geplaatste kanttekeningen van de VC en DNB en zal waar nodig actie ondernemen.

Opleidingsplan VO

Het VO acht het van belang om goed voorbereid te zijn op haar rol en haar taken. Diengaande hebben diverse leden van het VO in 2016, volgend op de collectieve opleidingen in het jaar 2015, individueel aanvullende cursussen gevolgd. Met als resultaat dat er twee leden hun diploma "Geschikt worden op niveau A" hebben behaald. Een actueel opleidingsplan van het bestuur is ontvangen en besproken. In het opleidingsplan 2016 van het bestuur is duidelijk beschreven wat het huidige kennisniveau is van de individuele bestuursleden en welke opleidingen zij nog gaan volgen. Jaarlijks controleren we of we zelf en het bestuur aan het beleid voldoen. Vastgesteld kan worden dat zowel de opleidingsplannen van het bestuur als van het VO in 2016 voldeden aan het beleid.

Oordeel van het VO over het bestuur

Naast de bereidwilligheid van de voorzitter van het pensioenbestuur om bij aanvang van iedere VO-vergadering de belangrijkste onderhanden zijnde zaken kort toe te lichten en vragen te beantwoorden, wordt alle relevante documentatie aangaande actuele pensioenontwikkelingen bij het fonds beschikbaar gesteld. Dit heeft bijgedragen aan het sterk verbeteren van de communicatie en de samenwerking met het bestuur.

Het bestuur heeft in het jaar 2016 ook weer te maken gehad met veel interne en externe ontwikkelingen waaronder de voorbereiding van de afsplitsing van onderdelen binnen HPE en wijzigingen in de relevante wetgeving. Deze ontwikkelingen naast de "dagelijkse gang van zaken" blijken begrijpelijkerwijs voor een hoge werkdruk bij het bestuur te zorgen. Het VO vraagt zich af of bij het gevoerde beleid en de uitvoering daarvan door het bestuur, de huidige werkdruk binnen het bestuur op termijn ten koste gaat van de effectiviteit en de zorgvuldigheid. De werkdruk bij het bestuur heeft de volle aandacht van het VO.

Het VO is van oordeel dat het bestuur, ondanks de hectische omstandigheden, in het jaar 2016 haar taken naar behoren heeft vervuld. Door alle betrokkenen is met veel inzet veel werk verzet.

Het VO spreekt graag zijn waardering richting het bestuur uit over de bereikte resultaten en de samenwerking en bedankt alle bestuursleden voor hun inzet en toewijding.

Reactie van het bestuur op het oordeel van het verantwoordingsorgaan

Het bestuur heeft met belangstelling kennisgenomen van het verslag en het oordeel van het VO over 2016. Het bestuur bedankt de leden van het VO voor hun inzet en voor de goede en prettige samenwerking.

Voorts vertrouwt het bestuur er op dat de samenwerking met het VO ook in 2017 op dezelfde wijze zal worden voortgezet.

Het bestuur zal de aanbevelingen en verbeterpunten die door het VO zijn aangegeven ter harte nemen en streeft er naar deze zo veel mogelijk op te volgen.

4. Samenvatting rapport visitatiecommissie

De taak van de visitatiecommissie (hierna VC) bestaat uit het toezicht houden op het beleid van het bestuur van de Stichting Pensioenfonds Hewlett-Packard Nederland (hierna het fonds), op de algemene gang van zaken in het fonds en het toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De VC betreft bij het uitvoeren van haar taak de normen van de Code Pensioenfonds met betrekking tot intern toezicht en de normen van de toezichtcode van de Vereniging Intern Toezichthouders Pensioensector (hierna VITP).

De VC heeft de periode 1 februari 2016 tot 1 februari 2017 onderzocht.

Het functioneren van de governance

De governance van het fonds functioneert over het algemeen goed, hoewel de diversiteit nog verbeterd kan worden. Het VO is verder gegroeid in haar rol, de informatie-uitwisseling tussen bestuur en VO is verbeterd, en het bestuur en het VO gaan op een open, respectvolle en kritisch-constructieve wijze met elkaar om. De VC benadrukt dat het VO ieder jaar moet worden gevraagd te adviseren over de premievaststelling. De VC beveelt – mede gezien het hierna opgenomen oordeel en aanbeveling over het functioneren van het bestuur – aan een onderzoek te doen naar een alternatief bestuursmodel.

Het functioneren van het bestuur

Het bestuurlijk functioneren komt nog steeds niet tot volle wasdom doordat er ondanks het veelvuldige vergaderen telkens een veelheid aan urgente onderwerpen op het bordje van het bestuur ligt die afhandeling behoeven en het bestuur er tot nu toe nog niet in is geslaagd hierin verandering aan te brengen. Het bestuur is daardoor meer reactief dan proactief bezig. Dat leidt er ook toe dat niet altijd de juiste onderwerpen op het juiste moment op de agenda staan: namelijk meer strategische discussies en onderwerpen en minder operationele zaken. De VC beveelt in dat kader aan een structurele oplossing te zoeken voor de hoge werkdruk bij het bestuur.

Het beleid van het bestuur

Het fonds is bewijsbaar geoccupeerd met de ontwikkelingen bij de sponsors en voert daarover de gesprekken zowel op bestuursniveau als ook met overige stakeholders. Ook vormt zij zich gedachten over vorm en structuur die het fonds zou kunnen krijgen bij deze ontwikkelingen. Het fonds beschikt overigens over goed gedocumenteerde en geactualiseerde beleidsdocumenten ook ten aanzien van het beleggingsbeleid, inclusief thans een ethische beleggingscode. Het bestuur heeft het afgelopen jaar een aangepast premiebeleid beoordeeld. Na gedegen analyse (ook met gebruikmaking van externe adviseurs) heeft zij daartoe besloten, welk besluit is geaccordeerd door het VO.

Algemene gang van zaken in het fonds

Er is in de visitatieperiode goede voortgang geboekt in de verdere versterking van de documentatie/vastlegging van de interne processen. De VC is van oordeel dat het bestuur in het afgelopen jaar beter 'in control' is geraakt. Het opgestelde opleidingsprogramma voor het bestuur is enkel gericht op de vaardigheden die samenhangen met het pensioendomein. Het wordt aanbevolen dat het bestuur onderzoekt of en zo ja, op welke manier (permanente) educatie van andere domeinen dan pensioen, zouden kunnen bijdragen aan het verder verbeteren van de cohesie, kwaliteit en effectiviteit naar van het bestuur. Ten aanzien van met name de beoordeling van de uitbesteding van de pensioenadministratie Aon Hewitt is sprake van een structurele verbetering van het beheersproces vanwege het fonds/zijdens het bestuur.

Adequate risicobeheersing

De VC is van mening dat het bestuur voldoende aandacht heeft voor risk, risk appetite en inzicht in de verschillende categorieën van risico's. In rapportages wordt expliciet aandacht besteed aan zowel de financiële als de niet-financiële risico's (waaronder ook compliance). De VC beveelt aan dat het bestuur zich inspant om de compliance met wet- en regelgeving op alle deelgebieden zeker te stellen en dat de deelgebieden tezamen alle wet- en regelgeving afdekken waarmee het fonds te maken heeft.

Evenwichtige belangenafweging

De VC vindt het positief dat de evenwichtige belangenafweging bij het nemen van besluiten meer aandacht heeft verkregen. Er is echter nog ruimte voor verbetering. De VC beveelt aan om na te gaan hoe evenwichtige belangenafweging beter kan plaatsvinden (zie ook norm 8 van de Code Pensioenfondsen en norm 5.5 van de VITP-Toezichtcode) en om bij elk besluit de evenwichtige belangenafweging te benoemen en vast te leggen hoe de afweging heeft plaatsgevonden.

Communicatie

Het communicatiebeleid lijkt een zorgenkindje. Vele zaken laten nog op zich wachten, zoals de meting van de effectiviteit van de communicatie, het inlog-gedeelte met pensioenplanner en een risicobereidheidsonderzoek. De deelnemers/gepensioneerden zijn daardoor onvoldoende betrokken geweest bij de vaststelling van de risicohouding van het fonds. De invulling van de wettelijke informatie- en communicatieverplichtingen is net voldoende. Bredere informatie over de ontwikkelingen bij en de toekomstvisie van het fonds ontbreekt op de website. De VC beveelt aan hier meer aandacht aan te besteden.

Naleving Code Pensioenfondsen

Het fonds legt in het jaarverslag 2015 opnieuw te beknopt verantwoording af over de Code en volgt daarbij een onvoldoende zorgvuldige procedure. Het bestuur wil kennelijk volledig compliant zijn, het geeft immers aan dat het bepaalde punten nog wil oppakken, daarom kan de VC geen oordeel geven over de eventuele aanvaardbaarheid van afwijkende keuzes. Dit betekent wel dat het fonds niet compliant is op deze punten. De VC beveelt aan bij de monitoring van de naleving van de Code duidelijke keuzes te maken per onderdeel voor 'pas toe of leg uit'.

Cultuur en gedrag

De VC vindt het een goede zaak dat er open met elkaar is gesproken tijdens de zelfevaluatie onder leiding van Montae en dat er concrete acties zijn geformuleerd. Als, zoals is afgesproken, voortaan bepaalde zaken per email worden afgehandeld dient dit vast te worden gelegd in de notulen.

Opvolging van eerdere aanbevelingen van het interne toezicht

De VC is van oordeel dat niet op een juiste wijze met de aanbevelingen van de VC wordt omgegaan. Niet alleen is slecht traceerbaar of en hoe aanbevelingen zijn opgevolgd, ook wordt er geen verantwoording over afgelegd. De VC herhaalt haar aanbevelingen van de vorige visitatie: leg van elke VC-aanbeveling uitgebreid vast wat er mee is gebeurd (inclusief proces) en leg hierover verantwoording af aan de VC, aan het VO en in het jaarverslag.

23 mei 2017

Pierre Akkermans

Jan van Besouw

Stephen Verdonkschot (voorzitter)

5. Jaarrekening

5.1 Balans per 31 december (na resultaatverdeling) (x € 1.000)

Activa	2016	2015
A. Beleggingen voor risico pensioenfonds		
- Onroerend goed 1)	121.841	118.810
- Aandelen	548.721	456.009
- Vastrentende waarden	1.135.326	1.053.767
- Derivaten	3.064	953
<i>Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds</i>	<i>1.808.952</i>	<i>1.629.539</i>
B. Beleggingen voor risico deelnemers		
- Aandelen	53.596	51.925
- Vastrentende waarden	60.637	55.745
- Overige beleggingen	49.228	49.650
<i>Totaal beleggingen voor risico deelnemers</i>	<i>163.461</i>	<i>157.320</i>
<i>Totaal beleggingen</i>	<i>1.972.413</i>	<i>1.786.859</i>
C. Vorderingen en overlopende activa		
- Te vorderen dividend en dividendbelasting	0	68
- Premies werkgever	0	2.899
- Vordering rekening-courant herverzekeraars	352	1.667
- Overige vorderingen	14.329	13.195
<i>Totaal vorderingen en overlopende activa</i>	<i>14.682</i>	<i>17.829</i>
D. Overige activa		
<i>Liquide middelen</i>	<i>10.766</i>	<i>10.009</i>
<i>Totaal activa</i>	<i>1.997.860</i>	<i>1.814.697</i>
Passiva	2016	2015
E. Stichtingskapitaal en reserves		
- Overige reserves	130.394	93.939
<i>Totaal Stichtingskapitaal en reserves</i>	<i>130.394</i>	<i>93.939</i>
F. Technische voorzieningen		
- Voorziening pensioenverplichtingen	1.687.588	1.548.058
- Overige technische voorzieningen	8.025	6.873
<i>Totaal technische voorzieningen</i>	<i>1.695.613</i>	<i>1.554.931</i>
G. Voorzieningen pensioenverplichtingen risico deelnemers	163.461	157.320
H. Herverzekeringen	0	0
I. Overige schulden en overlopende passiva	8.392	8.507
<i>Totaal passiva</i>	<i>1.997.860</i>	<i>1.814.697</i>

- 1) Op basis van voortschrijdend inzicht is de positie in het Morgan Stanley Investment Funds – Global Property sinds boekjaar 2016 verantwoord onder onroerend goed in plaats van aandelen. De vergelijkende cijfers zijn hiervoor aangepast

5.2 Staat van baten en lasten (x € 1.000)

	2016	2015
Baten		
A. Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	30.019	26.289
B. Premiebijdragen risico deelnemers	6.281	6.227
C. Beleggingsresultaten risico pensioenfonds		
-Indirecte beleggingsopbrengsten	176.752	-16.442
-Directe beleggingsopbrengsten	1.784	3.259
-Kosten van vermogensbeheer	-1.455	-1.425
<i>Totaal beleggingsresultaten risico pensioenfonds</i>	<i>177.081</i>	<i>-14.608</i>
D. Beleggingsresultaten risico deelnemers	7.102	4.001
E. Overige baten	135	47
Totaal baten	220.618	21.956
Lasten		
F. Pensioenuitkeringen	-31.500	-30.307
G. Pensioenuitvoeringskosten	-1.911	-2.198
H. Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds		
• Pensioenopbouw	-21.204	-20.362
• Indexering en overige toeslagen	-4.697	-5.122
• Rentetoevoeging	927	-2.606
• Onttrekking voor pensioenuitkeringen en uitvoeringskosten	32.473	31.450
• Wijziging marktrente	-146.999	-86.405
• Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	572	2.122
• Overgang op nieuwe sterftetafels	-4.135	0
• Wijziging actuariële grondslagen	1.911	-362
• Resultaat op kanssystemen	-2.417	-122
• Overige mutatie voorziening pensioenverplichtingen	<u>2.886</u>	<u>-2.673</u>
<i>Totaal mutatie voorziening voor risico pensioenfonds</i>	<i>-140.683</i>	<i>-84.080</i>
I. Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	-6.142	-6.012
J. Baten en lasten herverzekeren	-1.520	-876
K. Saldo overdrachten van rechten	-2.350	-2.589
L. Overige lasten	-56	-96
Totaal lasten	-184.162	-126.158
Saldo van baten en lasten	36.456	-104.202
Bestemming van het saldo van baten en lasten		
Overige reserves	36.456	-104.202

5.3 Kasstroomoverzicht

(x € 1.000); directe methode

	2016	2015
Kasstroomen uit operationele activiteiten		
Ontvangsten		
Uitkeringen herverzekering inclusief resultatendeling	1.667	-65
Uitgaven		
Pensioenuitkeringen	-31.461	-30.056
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-1.890	-2.392
<i>Totaal kasstroom uit operationele activiteiten</i>	<i>-31.684</i>	<i>-32.513</i>
Kasstroomen uit financieringsactiviteiten		
Ontvangsten		
Bijdragen van werkgevers en werknemers	41.217	35.547
Directe beleggingsopbrengsten	2.086	7.193
Overgenomen pensioenverplichtingen	771	683
Uitgaven		
Kosten van vermogensbeheer	-1.409	-1.660
Overgedragen pensioenverplichtingen	-3.149	-3.245
Premies herverzekering	-1.901	-2.108
<i>Totaal kasstroom uit financieringsactiviteiten</i>	<i>37.615</i>	<i>36.410</i>
Kasstroomen uit investeringsactiviteiten		
Ontvangsten		
Verkopen en aflossingen van beleggingen	169.353	723.785
Uitgaven		
Aankopen en verstrekkingen van beleggingen	-174.343	-729.504
<i>Totaal kasstroom uit investeringsactiviteiten</i>	<i>-4.990</i>	<i>-5.719</i>
<i>Koers-, omrekening- en overige verschillen</i>	<i>-184</i>	<i>3.296</i>
Mutatie in geldmiddelen	757	1.474

5.4 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling in de jaarrekening

Presentatie/uitvoering

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving in het bijzonder Richtlijn 610.

Balans

Voor zover niet anders vermeld, worden activa en passiva gewaardeerd tegen nominale waarde; eventueel verminderd met een voorziening voor oninbaarheid.

Activa en passiva in vreemde valuta zijn omgerekend tegen de valutakoers per balansdatum. Valutatermijntransacties, die ultimo boekjaar nog niet zijn afgewikkeld, worden gewaardeerd op het verschil tussen contractkoers en de koers per balansdatum op de termijnmarkt voor termijncontracten met een looptijd die gelijk is aan de resterende looptijd van het termijncontract.

Schattingswijzigingen

Per 31 december 2016 is het fonds overgegaan op de meest actuele prognosetafel van het Actuarieel Genootschap (AG). Dit betreft de Prognosetafel 2016 met starttafel 2017. Voorts is een nieuw onderzoek gehouden naar de ervaringssterfte bij het fonds en op basis daarvan zijn er aangepaste actuele correctiefactoren toegepast op de prognosetafel. De mutatie op de voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds kan als volgt worden gespecificeerd:

- overgang op nieuwe prognosetafel 4.135
- nieuwe correctiefactoren - 1.911.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin deze schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Opname van een actief of verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economische potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief post zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. Met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

Aandelen/obligaties

De aandelen en obligaties worden gewaardeerd tegen reële waarde. De aandelen en obligaties zijn beursgenoteerd, met uitzondering van de beleggingen in beleggingsfondsen. De belangen in beleggingsfondsen worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, zijnde een afspiegeling van de koersen van de beleggingen die in de betreffende beleggingsfondsen zijn ondergebracht.

Onroerend goed fondsen

De beleggingen in onroerend goed beleggingsmaatschappijen worden beschouwd als indirecte beleggingen in onroerend goed en dienovereenkomstig in de balans gepresenteerd. De belangen in beleggingsfondsen worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, zijnde een afspiegeling van de koersen van de beleggingen die in de betreffende beleggingsfondsen zijn ondergebracht.

Overige beleggingen

De overige beleggingen worden gewaardeerd op basis van de reële waarde, met inachtneming van de voor de belegging gangbare maatstaven.

Derivaten

Dit betreft het saldo van de valutatermijncontracten die worden gewaardeerd tegen actuele waarde. De waarde mutaties worden verantwoord onder de indirecte beleggingsopbrengsten.

Pensioenspaarrekeningen

De individuele pensioen spaarrekeningen bij Robeco worden gewaardeerd tegen de slotkoersen van de onderliggende spaar- en beleggingsfondsen op de laatste beursdag in het boekjaar. De koersen zijn aangeleverd door Robeco.

Overige reserves

De algemene reserve betreft de reserve die niet voor een specifiek doel is bestemd.

Voorziening pensioenverplichtingen

In regelgeving wordt onderscheid gemaakt tussen pensioenregelingen 'risico fonds' en 'risico deelnemers'. Het fonds houdt voor de 'pensioenregelingen risico fonds' zo mogelijk buffers aan om tegenvallers op te vangen. Indien die niet toereikend zijn, wordt in eerste instantie de indexatie verlaagd en kan uiteindelijk ook verlaging van opgebouwde aanspraken worden doorgevoerd. Het fonds houdt voor regelingen 'risico deelnemers' geen buffers aan om tegenvallers op te vangen. Waarde mutaties komen daardoor direct ten gunste of ten laste van de voor betreffende deelnemers aanwezige middelen. Hierdoor is de 'voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers' steeds gelijk aan de 'beleggingen voor risico deelnemers'. Met betrekking tot de pensioenregelingen 'risico fonds' geldt het onderstaande.

De voorziening pensioenverplichtingen is berekend als het totaal van de contante waarde van de op de balansdatum over de verstreken diensttijd opgebouwde aanspraken van de (gewezen) deelnemers en de contante waarde van de ingegane pensioenen. De contante waarde is berekend op basis van de grondslagen en methoden uit de actuariële en bedrijfstechnische nota van het fonds.

De voorziening pensioenverplichtingen ultimo jaar is berekend op basis van de door het Actuarieel Genootschap gepubliceerde Prognosetafel 2016.

De belangrijkste grondslagen zijn de volgende:

- De voorziening is berekend op basis van de renteterminstructuur zoals maandelijks gepubliceerd door De Nederlandsche Bank (DNB). Ultimo 2016 bedroeg de van toepassing zijnde rente 1,32 % (ultimo 2015 1,69%).
- Sterftekansen: ontleend aan de prognosetafel 2016 met starttafel 2017 van het Actuarieel Genootschap, met toepassing van leeftijdsafhankelijke en geactualiseerde fondsspecifieke correctiefactoren op de sterftekansen.

- Samenlevingsfrequentie: Er wordt uitgegaan van een leeftijdsafhankelijke samenlevingsfrequentie tot en met de leeftijd 65 jaar. Na 65 jaar neemt de samenlevingsfrequentie af met de sterftekansen van de partner.
- Wezenpensioen: ter financiering van het wezenpensioen is de voorziening voor partnerpensioen met 2% verhoogd voor niet-pensioengerechtigden.
- Kosten: ter dekking van toekomstige kosten is een opslag van 2,25% op de koopsommen en de voorziening pensioenverplichtingen gelegd. Daarnaast is jaarlijks voor kostendekking een opslag van 0,95% van de som van de pensioengrondslagen in de bijdragen van de aangesloten ondernemingen begrepen.
- Arbeidsongeschiktheid: de premievrijstelling wegens arbeidsongeschiktheid wordt afgedekt voor eigen risico. In de voorziening wordt rekening gehouden met arbeidsongeschiktheid door opname van een voorziening voor zieke deelnemers ter hoogte van tweemaal de risicopremies voor arbeidsongeschiktheid.
- De toeslagen op de pensioenaanspraken van actieve deelnemers zijn onvoorwaardelijk en worden gefinancierd vanuit de kostendekkende premie. De toeslagen op de pensioenaanspraken van gepensioneerde en gewezen deelnemers zijn voorwaardelijk en worden gefinancierd vanuit overrendement.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

Dit betreft verplichtingen uit hoofde van de aanvullende oud Digital-regeling, de vanaf 1 januari 2009 geldende excedentregeling en de vanaf 1 januari 2010 geldende en per 1 januari 2014 gewijzigde premiepensioenregeling.

Deze regelingen zijn voor rekening en risico van de deelnemers.

Wnw + AMT premies en overige voorzieningen

Onder deze post zijn opgenomen de vooruit ontvangen premies ten behoeve van de pensioendoorbouw van de medewerkers die in het kader van een vertrekregeling voor ouderen als omschreven in het Werk-naar-werk (WNW)- en Afscheid-met-toekomst-plan (AMT), sinds 1999 de aangesloten ondernemingen hebben verlaten. Daarnaast is ook een overige voorziening voor AOW compensatie opgenomen alsmede de voorziening voor zieken. De voorziening voor zieken wordt bepaald op twee maal de jaarlijkse risicopremie voor de herverzekering van het arbeidsongeschiktheidsrisico.

Staat van baten en lasten

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Beleggingsresultaten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Aankoopkosten zijn verwerkt in de actuele waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de gerealiseerde herwaarderingen.

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten, dividenden en soortgelijke opbrengsten. Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Onder kosten van vermogensbeheer worden zowel de externe als de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. Deze kosten zijn inclusief kosten balansbeheer en vergoeding bewaarbank.

Mutatie technische voorzieningen

De pensioenopbouw is de contante waarde van de pensioenaanspraken die toegekend zijn in het boekjaar.

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur voor pensioenfondsen. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de technische voorzieningen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Jaarlijks valt een percentage van de uitkeringen vrij uit de technische voorzieningen ten behoeve van pensioenuitvoeringskosten. Daarnaast wordt een percentage van de pensioenopbouw en de inkomende waardeoverdrachten toegevoegd aan de technische voorziening ten behoeve van pensioenuitvoeringskosten.

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

De kosten uit hoofde van beheervergoeding alsmede transactiekosten gerelateerd aan beleggingen zijn in mindering gebracht op de directe en indirecte beleggingsopbrengsten.

5.5 Toelichting balans

Toelichting Activa

Ad A. Toelichting beleggingen voor risico pensioenfondsen

Onroerend goed

	2016	2015
<i>Stand per 1 januari</i>	118.810	57.886
Aankopen	0	56.751
Verkopen	0	0
Waarderingsverschillen	3.031	4.173
<i>Stand per 31 december</i>	121.841	118.810
<i>waarvan beleggingen in beleggingsfondsen</i>	121.841	118.810

Aandelen

	2016	2015
<i>Stand per 1 januari</i>	456.009	505.467
Aankopen	50.000	16.654
Verkopen	-12.590	-109.633
Waarderingsverschillen	55.302	43.521
<i>Stand per 31 december</i>	548.721	456.009
<i>waarvan beleggingen in beleggingsfondsen</i>	548.721	456.009

Vastrentende waarden

	2016	2015
<i>Stand per 1 januari</i>	1.053.767	1.086.969
Aankopen	111.261	656.397
Verkopen	-158.410	-651.519
Waarderingsverschillen	128.708	-38.080
<i>Stand per 31 december</i>	1.135.326	1.053.767
<i>waarvan beleggingen in beleggingsfondsen</i>	1.118.495	1.047.664

Het fonds heeft geen actief securities lending beleid. Binnen de beleggingsfondsen van Aegon wordt indirect gebruik gemaakt van securities lending en collateral management met als doel een effectieve en efficiënte uitvoering van het beleggingsbeleid binnen deze fondsen mogelijk te maken. De duration van de totale vastrentende waarden bedraagt 18,3. Er wordt niet belegd in premie bijdragende ondernemingen.

Overige beleggingen

	2016	2015
<i>Hedge funds</i>		
Stand per 1 januari	0	12.110
Aankopen	0	0
Verkopen	0	-12.249
Waarderingsverschillen	0	139
<i>Stand per 31 december</i>	<i>0</i>	<i>0</i>

Derivaten

	2016	2015
<i>Valutatermijncontracten</i>		
<i>Stand per 31 december</i>	<i>3.064</i>	<i>953</i>

Het pensioenfonds maakt gebruik van valutatermijntransacties e.d. ter afdekking van valutarisico's van de beleggingen in buitenlandse valuta. Per 31 december 2016 bedroeg de boekwaarde van valutatermijncontracten ten behoeve van beleggingen -855. Tegenover de 3.064 positieve derivaten stond 3.919 negatieve derivaten welke staan vermeld bij de overige schulden en overlopende passiva.

Uit hoofde van de derivatencontracten vindt uitwisseling van onderpand plaats. Het onderpand dat gebruikt kan worden zijn de obligaties in eigen beheer van het pensioenfonds op de bufferrekening bij KasBank. Dit betreft:

- een Duitse staatsobligatie met coupon van 4,75% en looptijd tot 2028
- een Nederlandse staatsobligatie met coupon van 2,0% en looptijd tot 2024 en
- een Nederlandse staatsobligatie met coupon van 5,5% en looptijd tot 2028.

Ultimo 2016 bedraagt het totaal aan gestorte collateral 14.266

Ultimo 2016 was de procentuele verdeling van de beleggingen (excl. derivaten) over de verschillende valuta als volgt: Euro 61%, Amerikaanse Dollar 22%, Britse Pond 3%, Japanse Yen 3% en overige valuta 11%.

Waardering beleggingen

Met ingang van 1 januari 2013 zijn nieuw richtlijnen van kracht geworden met betrekking tot de presentatie van de marktwaarde van de beleggingen. Voor de beleggingen die gewaardeerd worden tegen reële waarde dient te worden aangegeven of de boekwaarden zijn afgeleid van genoteerde marktprijzen, onafhankelijke taxaties, netto contante waarde berekeningen of dat een andere geschikte methode is gehanteerd.

Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs of betreffen liquide middelen. Hieronder vallen aandelen, obligaties, onderpanden en banktegoeden. Onafhankelijke taxaties worden toegepast voor de waardering van onroerend goed in bezit van een pensioenfonds. De netto contante waarde wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende markttrente.

Onder de andere methode zijn de belangen in beleggingsfondsen opgenomen die worden gewaardeerd tegen de indirecte actuele waarde, zijnde een afspiegeling van de koersen van de beleggingen die in de betreffende beleggingsfondsen zijn ondergebracht.

In onderstaande tabel is de indeling vermeld naar de situatie per 31 december 2016.

2016	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW Berekening	Andere methode	Totaal
Onroerend goed				121.841	121.841
Aandelen	-	-	-	548.721	548.721
Vastrentende waarden	17.070	-		1.118.256	1.135.326
Derivaten	-	-	3.064	-	3.064
Overige beleggingen	-	-	-	-	-
Subtotaal	17.070	-	3.064	1.678.978	1.808.952
Derivaten (negatief)			- 3.920		-3.920
Totaal	17.070		-856	1.678.978	1.805.032

2015	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW Berekening	Andere methode	Totaal
Onroerend goed				118.810	118.810
Aandelen	-	-	-	456.009	456.009
Vastrentende waarden	6.103	-	-	1.047.664	1.053.767
Derivaten	-	-	953	-	953
Overige beleggingen	-	-	-	-	-
Totaal	6.103	-	953	1.622.483	1.629.539

Ad B. Toelichting beleggingen voor risico deelnemers

Betreft individuele pensioenspaarrekeningen bij Robeco

	2016	2015
<i>Stand per 1 januari</i>	157.320	151.308
Aankopen	7.082	7.031
Verkopen	-8.043	-5.020
Waarderingsverschillen	7.102	4.001
<i>Stand per 31 december</i>	163.461	157.320

Ad.C. Toelichting rekening-courant schuld aan de risicoherverzekeraars

	2016	2015
Rekening-courant Nationale Nederlanden	0	180
Rekening-courant ElipsLife	352	1.487
<i>Totaal</i>	352	1.667

Ad C. Toelichting Premies

	2016	2015
Premies werkgever	0	2.899

Ad C. Toelichting Overige vorderingen

	2016	2015
Vordering op herverzekeraar	861	884
Overlopende interest	0	60
Te ontvangen opbrengst verkoop beleggingen 2)	12.000	12.250
Overige (te ontvangen opbrengsten opheffingen Robeco)	1.468	1
Totaal	14.329	13.195

2) Dit betreft de opbrengst van de verkoop van Fixed Income Funds van BlackRock. In 2015 betrof het de hedge funds van JP Morgan

Ad D. Toelichting Overige activa

Liquide middelen

	2016	2015
Rekening courant Royal Bank of Scotland (RBS)	0	38
ABN AMRO betaalrekening	6.385	1.046
ABN AMRO depositorekening	0	1.500
Liquide middelen bij vermogensbeheerders / KasBank	4.381	7.425
Totaal	10.766	10.009

Het deposito per 31-12-2015 bij ABN AMRO is direct opeisbaar.

De liquide middelen bij de vermogensbeheerders zijn niet ter vrije beschikking van het fonds.

Toelichting passiva

Ad E. Toelichting stichtingskapitaal en reserves

Overige reserves

	2016	2015
<i>Stand per 1 januari</i>	93.938	198.140
Resultaatbestemming	36.456	-104.202
Stand per 31 december	130.394	93.938

Het vereist eigen vermogen is 312.797 (16,8%) en het minimaal vereist eigen vermogen is 71.198 (3,8%). Het eigen vermogen bedraagt 130.394 en is daarmee hoger dan het minimaal vereist eigen vermogen maar lager dan het vereist eigen vermogen. De minimaal vereiste dekkingsgraad bedraagt 103,8% en de vereiste dekkingsgraad bedraagt 116,8%. De feitelijke actuele dekkingsgraad eind 2016 is 107,0% en de beleidsdekkingsgraad bedraagt 103,8%. Er is sprake van een reservetekort.

In 2016 is de dekkingsgraad achtergebleven bij de verwachtingen volgens het herstelplan. De verwachte dekkingsgraad eind 2016 volgens het herstelplan bedroeg 109,7%, terwijl de werkelijke dekkingsgraad 107,0% bedroeg. Ook de beleidsdekkingsgraad was met 103,8% lager dan de verwachte beleidsdekkingsgraad van 108,0% volgens het herstelplan.

Ad F. Toelichting technische voorzieningen

	2016	2015
Voorziening pensioenverplichtingen	1.687.588	1.548.058
Overige technische voorzieningen:		
Voorziening WNW en AMT	2.904	2.621
Voorziening AOW compensatie	128	130
Voorziening zieke werknemers	2.873	2.895
Voorziening toeslag D	2.120	1.227
Totaal	1.695.613	1.554.931

De gemiddelde duration van de voorziening pensioenverplichtingen is 19,0 (2015: 18,8). De duration geeft aan in welke mate de voorzieningen gevoelig zijn voor wijziging van de renteterminstructuur. Hoe hoger de duration, des te gevoeliger de voorzieningen zijn voor renteveranderingen.

De voorziening voor zieke werknemers betreft een voorziening voor de toekomstige schadelast voor het fonds voor deelnemers die op 31 december 2016 ziek zijn.

Onder de activa is een vordering opgenomen op de herverzekeraar omdat de arbeidsongeschiktheidsrisico's volledig zijn herverzekerd.

Voorts zijn in de voorziening pensioenverplichtingen vanaf boekjaar 2009 de ontvangen risicopremies voor de arbeidsongeschiktheidsverzekering in de excedentregeling opgenomen.

De gedragslijn is om de voorziening pensioenverplichtingen te verhogen met tweemaal de risicopremie voor de arbeidsongeschiktheidsverzekering in de excedentregeling.

De overige technische voorzieningen zijn overwegend langlopend.

Het mutatieoverzicht voor de voorziening pensioenverplichtingen is als volgt:

	2016	2015
Stand technische voorzieningen 1 januari	1.554.931	1.470.850
Pensioenopbouw	21.204	20.385
Indexering en overige toeslagen	4.697	5.122
Intresttoevoeging	-927	2.606
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-32.473	-31.450
Wijziging marktrente	146.999	86.405
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-572	-2.122
Overgang op nieuwe sterftetafels	4.135	0
Wijziging actuariële grondslagen	-1.911	362
Resultaat op kanssystemen	2.417	101
Mutatie toeslag voorziening D	893	1.227
Overige mutatie voorziening pensioenverplichtingen	-3.780	1.445
Totaal	1.695.613	1.554.931

De voorziening kan als volgt worden uitgesplitst:

	2016	2015
Actieven en arbeidsongeschikten	416.592	388.979
Gewezen deelnemers	677.075	615.649
Pensioengerechtigden	559.751	512.056
Overige 3)	42.195	38.247
Totaal	1.695.613	1.554.931

3) De overige voorziening bestaat uit een voorziening voor toekomstige kosten, een voorziening voor zieken, conform de actuariële rapportage en toeslag voorziening D.

Ad G. Toelichting voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

Dit betreft het totaal van de flexioen rekeningen bij Robeco.
Het verloop van deze voorziening kan als volgt worden uitgesplitst:

	2016	2015
Pensioenspaarrekeningen ultimo vorig boekjaar	157.320	151.308
Spaarbijdragen	6.312	6.253
Overgenomen pensioenverplichtingen	770	624
Overgedragen pensioenverplichtingen	-115	-521
Opheffing in verband met pensionering en overlijden	-7.928	-4.498
Beleggingsopbrengsten	7.102	4.001
Overige mutaties	0	153
Pensioenspaarrekeningen ultimo boekjaar	163.461	157.320

Pensioenregeling

De pensioenregeling van het pensioenfonds bestond in 2016 uit:

- Voor werknemers die voor 1 januari 2010 in dienst waren of die voor 1 januari 2010 een arbeidsovereenkomst hadden getekend/ontvangen:
 - een middelloonregeling over het salaris tot € 63.038,-;
 - een premiepensioenregeling over het salaris boven € 63.038,-;
- Voor werknemers die na 1 januari 2010 in dienst zijn getreden en na 1 januari 2010 een arbeidsovereenkomst hadden getekend/ontvangen een premiepensioenregeling;
- Voor alle werknemers een WIA-excedentregeling.

ad 1a. Middelloonregeling 2014

Deze pensioenregeling betreft een middelloonregeling met

- onvoorwaardelijke indexatie, gefinancierd uit het fondsrendement aangevuld met Toeslag A of B voor de op 31 december 2013 opgebouwde rechten en
- voorwaardelijke indexatie, gefinancierd uit het fondsrendement aangevuld met Toeslag C voor de vanaf 1 januari 2014 opgebouwde rechten van de actieve deelnemers.

De werknemers die al deelnamen in de middelloonregeling van het HP Pensioenfonds of het EDS Pensioenfonds zijn met ingang van 1 januari 2014 opgenomen in deze pensioenregeling.

De pensioenleeftijd is 67 jaar met een jaarlijkse pensioenopbouw van 1,875% van de pensioengrondslag. Voorts geldt als franchise het fiscale minimum bedrag van € 12.953.

De basisregeling geeft aanspraak op:

- ouderdomspensioen vanaf 67 jaar;
- partnerpensioen;
- tijdelijk partnerpensioen op risicobasis;
- wezenpensioen.

De basisregeling is vanaf 1 januari 2010 een gesloten regeling. Er treden geen nieuwe werknemers meer toe.

ad 2. Premiepensioenregeling

Vanaf 1 januari 2014 geldt voor alle actieve deelnemers van HP dezelfde pensioenregeling. De deelnemers die op of na 1 januari 2014 in dienst treden en de werknemers die vanaf 1 januari 2014 in dienst zijn getreden worden opgenomen in de Premiepensioenregeling 2014.

Dit is een voortzetting van de premiepensioenregeling 2010 maar dan aangepast aan de gewijzigde fiscale wetgeving.

De deelnemers aan de middelloonregeling met een salaris boven het grensbedrag van € 63.038 vallen voor het hogere deel van dat salaris ook onder de Premiepensioenregeling 2014.

De premiepensioenregeling is een beschikbare premierregeling.

Met het opgebouwde spaarsaldo kan de deelnemer op de pensioendatum een ouderdomspensioen en eventueel nabestaandenpensioen aankopen bij een verzekeraar naar keuze. Voorts is voor de deelnemer tijdens zijn actieve dienstverband een (tijdelijk) nabestaandenpensioen en wezenpensioen op risicobasis verzekerd bij een verzekeraar.

Bij beëindiging van het dienstverband blijft het spaarsaldo bij Robeco ondergebracht tot de pensioendatum tenzij de deelnemer kiest voor waardeoverdracht naar zijn nieuwe pensioenuitvoerder.

Naast deze premiepensioenregeling is ook een WIA-excedentregeling van toepassing voor de deelnemers aan de premiepensioenregeling.

Ad I. Toelichting overige schulden en overlopende passiva

	2016	2015
Beheerloon	264	262
Accountants-, actuaris- en administratiekosten	186	119
Loonheffing en premies	678	632
Niet uitgekeerde pensioenen	1.325	1.346
Derivaten	3.920	0
Nog te betalen aankoop beleggingen 4)	0	6.000
Nog te betalen uitgaande waardeoverdrachten	0	28
Rekening courant werkgever (afrekening pensioen premie)	2.018	0
Overige	1	120
Totaal	8.392	8.507

4) De nog te betalen aankoop beleggingen in 2015 betreft stukken AeAM Dutch Mortgage Fund. Deze schuld is in januari 2016 betaald.

Risicoparagraaf

Solvabiliteitsrisico

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor eventuele indexatie van opgebouwde pensioenrechten.

De solvabiliteit wordt van maand tot maand gevolgd en aan DNB gerapporteerd op basis van de ontwikkeling van de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad. De dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad zijn in 2015 aanzienlijk gedaald vooral als gevolg van de lage rente en tegenvallende resultaten op de aandelenmarkten.

Naast het solvabiliteitsrisico loopt het fonds nog diverse andere risico's, zoals risico's samenhangende met de beleggingen en andere financiële instrumenten en het verplichtingenrisico, ook wel actuariael risico genoemd.

Ten slotte loopt het fonds nog enkele andere niet-financiële risico's.

Beleggingsrisico's

Als gevolg van beleggingsactiviteiten wordt het fonds geconfronteerd met risico's gerelateerd aan financiële instrumenten en de markt waarin het fonds actief is.

Dit zogenaamde prijrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en omvat het marktrisico, het kredietrisico en het valutarisico.

Marktrisico

Marktrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren.

Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat.

Het prijrisico kan worden beperkt door diversificatie.

Het bestuur streeft in zijn beleid naar een grote spreiding over de verschillende beleggingscategorieën en regio's.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Het programma inzake securities lending is volledig afgebouwd.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de korte termijn. Het risico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitspositie.

De aan het begin van het jaar ontvangen premie wordt niet belegd, maar liquide gehouden om de uitkeringen en andere verplichtingen in de loop van het jaar te voldoen. Er wordt daarbij een cashplanning bijgehouden waarbij tijdig kan worden vastgesteld of er voldoende liquide middelen aanwezig zijn om de maandelijkse pensioenuitkeringen en andere kosten te

kunnen betalen.

In het kader van de rebalancing wordt voorts elk kwartaal door het bestuur beoordeeld hoeveel gelden liquide moeten worden gehouden voor de betaling van de pensioenuitkeringen in de daaropvolgende maanden.

Valutarisico

Vanaf oktober 2009 is het valutarisico volledig afgedekt met uitzondering van de valuta's in de opkomende markten (zie hiervoor bij hoofdstuk 3.8).

Halverwege 2012 is de afdekking van het valutarisico teruggebracht tot 50%.

In 2015 is de afdekking van het valutarisico in USD, GBP en JPY weer op 100% gebracht.

Renterisico

Het fonds is gevoelig voor wijzigingen in de marktrente omdat de duration van de beleggingen en de verplichtingen niet gelijk zijn.

In dit kader heeft het bestuur al in 2007 besloten om dit risico gedeeltelijk af te dekken door het afstemmen van een deel van de vastrentende beleggingen op de duration van de verplichtingen.

Dit besluit is in het eerste kwartaal van 2008 geëffectueerd, waarmee de duration van de verplichtingen voor 40% is afgedekt. In het najaar van 2008 is besloten tot een tweede stap waarmee de duration van de verplichtingen tot ongeveer 60% wordt afgedekt. Dit besluit is in januari 2009 geëffectueerd. Het bestuur heeft in principe besloten om het renterisico voor 80% af te dekken.

De feitelijke afdekking van het renterisico op basis van de marktwaarde en voorziening ultimo 2015 was ruim 54%. Dit is buiten de bandbreedte van + en – 5% van de gewenste afdekking van 60%. Aan het einde van het verslagjaar heeft het bestuur besloten om de strategische renteaafdekking te handhaven op 60%, waarbij voorlopig als streefniveau de minimale bandbreedte van 55% van de verplichtingen wordt gehanteerd.

Actuariële risico's

Met ingang van het boekjaar 2012 worden door het fonds de meest actuele prognosetafels toegepast. Voor het boekjaar 2016 is dit de prognosetafel 2016 met starttafel 2017. In deze tafels is de sterftetrend op basis van recente waarnemingen verdisconteerd. Hierdoor wordt er voor het langlevenrisico van het fonds zwaarder gereserveerd dan voorheen.

De fondsspecifieke correctiefactoren die worden toegepast op de prognosetafels zijn per 31 december 2016 geactualiseerd op basis van een nieuw uitgevoerde analyse.

Overige relevante actuariële risico's zijn het overlijdens- en het arbeidsongeschiktheidsrisico.

Herverzekeringsrisico

Het fonds heeft ter dekking van risico's met betrekking tot overlijden en arbeidsongeschiktheid van de deelnemers herverzekeringscontracten gesloten bij Elips Life AG. Vanaf 1 februari 2011 is het niet langer noodzakelijk om een eventuele vordering op de herverzekeraar lager te waarderen als de verzekeraar onvoldoende kredietwaardig is. Er heeft daarom geen afslag op de vordering op de herverzekeraar plaatsgevonden.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico vanwege de onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen etc. Het bestuur voert periodiek gesprekken met haar uitvoerders waarin de voortgang en performance worden geëvalueerd.

De pensioenadministratie is uitbesteed aan Aon Hewitt. Met Aon Hewitt is een overeenkomst afgesloten waarin de werkzaamheden en performancenormen zijn beschreven in een Service Level Agreement. Periodiek vindt evaluatie plaats.

Aon Hewitt beschikt voor deze pensioenadministratie over een recente ISAE 3402 type II rapport. Ook alle vermogensbeheerders en de custodian KasBank beschikken over een recent ISAE -of daarmee vergelijkbaar rapport. Mede op basis van de aanbevelingen uit het eerder in dit verslag genoemde rapport van DNB is er in 2016 door het bestuur verder gewerkt aan het inrichten van een zo volledig mogelijk risico raamwerk.

Niet uit de balans blijvende verplichtingen

Het pensioenfonds heeft een overeenkomst voor de uitvoering van de pensioenadministratie afgesloten met Aon Hewitt in Amsterdam. De looptijd van de overeenkomst is van 1 januari 2015 tot en met 31 december 2019.

De jaarlijkse kosten voor administratie, communicatie, actuariel rapport en bestuursondersteuning zijn begroot op € 770.039,-- (excl. btw, niveau 2016).

Een Service Level Agreement maakt onderdeel uit van deze overeenkomst.

Met Elips Life is een herverzekeringsovereenkomst gesloten voor de periode 2014 t/m 2016.

Voor 2017 is deze herverzekeringsovereenkomst met een jaar verlengd.

Met KasBank geldt een 'custody' overeenkomst voor het beheren en bewaren van de beleggingen voor onbepaalde tijd.

Verbonden partijen

De aangesloten ondernemingen en de bestuursleden van het pensioenfonds zijn aan te merken als verbonden partijen. Van de ondernemingen zijn premies ontvangen op basis van de met deze ondernemingen afgesloten uitvoeringsovereenkomsten. De bestuursleden en leden van het verantwoordingsorgaan die niet in dienst zijn van een van de aangesloten ondernemingen hebben tijdens het verslagjaar vacatievergoedingen ontvangen voor het bijwonen van vergaderingen op basis van de vergoedingsregeling van het fonds.

5.6 Toelichting staat van baten en lasten

Toelichting Baten

Ad A. Premiebijdragen van werkgevers en werknemers

De verdeling van de bijdragen kan als volgt worden weergegeven.

			Totaal 2016	Totaal 2015
	werkgevers	werknemers		
Middelloonregeling	27.421	2.327	29.748	26.109
Premiepensioenregeling	271		271	270
<i>Totaal</i>	<i>27.692</i>	<i>2.327</i>	<i>30.019</i>	<i>26.289</i>

De kostendekkende premie in 2016 bedroeg € 38,7 miljoen . De gedempte kostendekkende premie bedroeg € 35,3 miljoen. De feitelijke premie bedroeg € 36,3 miljoen (inclusief VPL-bijdrage en premies risico deelnemers).

In de werkgeverspremie voor de basisregeling is een bate opgenomen ad € 2,9 miljoen in verband met de indexatie van de pensioenaanspraken van actieve deelnemers per 1 januari 2017. Voorts is in de kostendekkende premie een bedrag van € 1,0 miljoen opgenomen voor inkoop van VPL-rechten.

Ad B. Premiebijdragen risico deelnemers

De verdeling van de bijdragen kan als volgt worden weergegeven.

			Totaal 2016	Totaal 2015
	werkgevers	werknemers		
Premiepensioenregeling	3.894	2.387	6.281	6.227
<i>Totaal</i>	<i>3.894</i>	<i>2.387</i>	<i>6.281</i>	<i>6.227</i>

Specificatie kostendekkende premie

Component	2016	2015
Bestemd voor:		
Actuarieel benodigd voor nieuwe aanspraken en risicopremies voor risico fonds	19.435	18.931
Indexatie koopsom toeslag A, B, C en D (2016 en 2017)	5.465	6.163
Spaarbijdragen voor risico deelnemer	6.281	6.227
In premie begrepen bedrag voor directe kosten	1.199	1.018
In premie begrepen bedrag voor toekomstige kosten	541	539
Buffer voor aanwending spaarsaldi	343	261
Premies risicoherverzekering voor risico fonds	292	310
Premies risicoherverzekering voor risico deelnemer	893	918
Premies bestemd voor voorwaardelijke toeslagverlening	0	0
Premiebedrag voor garantiecontract	0	0
Benodigde solvabiliteitsopslag	4.266	3.154
Totale kostendekkende premie	38.714	37.520

Specificatie gedempte premie

Component	2016	2015
Bestemd voor:		
Actuarieel benodigd voor nieuwe aanspraken en risicopremies voor risico fonds	11.258	14.307
Indexatie koopsom toeslag A, B en C (2016 en 2017)	3.380	6.016
Spaarbijdragen voor risico deelnemer	6.281	6.227
In premie begrepen bedrag voor directe kosten	1.199	1.018
In premie begrepen bedrag voor toekomstige kosten	309	430
Buffer voor aanwending spaarsaldi	343	261
Premies risicoherverzekering voor risico fonds	292	310
Premies risicoherverzekering voor risico deelnemer	893	918
Premies bestemd voor voorwaardelijke toeslagverlening	9.380	0
Premiebedrag voor garantiecontract	0	0
Benodigde solvabiliteitsopslag	1.978	2.473
Totale gedempte premie	35.313	31.959

Specificatie feitelijke premie

Component	2016	2015
Exclusief regeling voor inhaalpensioen (VPL):		
Werkgeversbijdrage	26.705	23.130
Werknemersbijdrage	2.327	2.602
Werkgeversbijdrage risico deelnemers	3.894	3.861
Werknemersbijdrage risico deelnemers	2.387	2.366
Derden	0	0
	35.313	31.959
Regeling voor inhaalpensioen (VPL):		
Werkgeversbijdrage	958	557
Werknemersbijdrage	0	0
	958	557
Totaal	36.271	32.516

Specificatie kostendekkende premie t.b.v. VPL

Component	2016	2015
Bestemd voor:		
Inkoop VPL regeling ten laste van boekjaar	800	478
In premie begrepen bedrag voor toekomstige kosten	18	11
Benodigde solvabiliteitsopslag	140	68
Totale kostendekkende premie t.b.v. VPL	958	557

Ad C. Beleggingsresultaten risico pensioenfondsen

De beleggingsopbrengsten betreffen.

			Totaal 2016	Totaal 2015
	Direct	Indirect		
Onroerend goed	0	3.031	3.031	4.173
Aandelen	0	55.301	55.301	43.527
Obligaties	1.188	128.709	129.897	-35.926
Overig 6)	596	-10.289	-9.693	-24.957
<i>Subtotaal</i>	<i>1.784</i>	<i>176.752</i>	<i>178.836</i>	<i>-13.183</i>
Kosten van vermogensbeheer			-1.455	-1.425
<i>Totaal</i>			<i>177.081</i>	<i>-14.608</i>

6) Dit betreft onder meer de ontvangen rente op de liquide middelen en de resultaten met betrekking tot afdekking van het valutarisico.

De kosten van het vermogensbeheer, inclusief de kosten die rechtstreeks worden afgerekend in de beleggingsfondsen, zijn nader toegelicht in het bestuursverslag.

De transactiekosten van het vermogensbeheer kunnen niet betrouwbaar worden vastgesteld aangezien er van de meeste vermogensbeheerders geen opgave van de transactiekosten is ontvangen.

Ad D. Beleggingsresultaten risico deelnemers

Dit betreft het resultaat op de individuele pensioenspaarrekeningen

	2016	2015
Directe beleggingsopbrengsten	0	0
Indirecte beleggingsopbrengsten	7.102	4.001
<i>Totaal</i>	<i>7.102</i>	<i>4.001</i>

Ad E. Overige baten

	2016	2015
Overige	135	47
<i>Totaal</i>	<i>135</i>	<i>47</i>

Toelichting Lasten

Ad F. Pensioenuitkeringen

	2016	2015
Ouderdompensioen	27.213	26.321
Nabestaandenpensioen	3.619	3.414
Wezenpensioen	214	198
Arbeidsongeschiktheidspensioen	454	374
<i>Totaal pensioenuitkeringen</i>	<i>31.500</i>	<i>30.307</i>

Ad G. Pensioenuitvoeringskosten

Deze kunnen als volgt worden gespecificeerd.

	2016	2015
Administratiekosten en bestuurskosten	1.055	1.007
Adviseurskosten	289	437
Accountantskosten	63	88
Actuariële certificering	22	45
Communicatie met deelnemers	117	151
ALM-studie	0	69
Opleidingskosten	4	33
Overige kosten	361	368
<i>Totaal</i>	<i>1.911</i>	<i>2.198</i>

De pensioenuitvoeringskosten worden via de jaarlijkse afrekening van de premie volledig bij de werkgevers in rekening gebracht.

De accountantskosten hebben betrekking op de werkzaamheden van de externe accountant en deze bestaan in 2016 voor 63 (2015: 83) uit controle van de jaarrekening en de verslagstaten en voor 0 (2015: 5) uit overige controlediensten.

Personeelskosten

Het pensioenfonds had per 31 december 2016 geen medewerkers in dienst.

Ad H. Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De verschillende componenten van deze mutatie zijn al vermeld in de rekening van baten en lasten.

Ad I. Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

Deze mutatie betreft de mutatie van het saldo van de individuele pensioenspaarrekeningen bij Robeco.

Ad J. Baten en lasten herverzekeren

Dit betreft de netto premies voor de herverzekering van risico's van overlijden en arbeidsongeschiktheid van de deelnemers na aftrek van de uitkeringen en resultatendeling.

	2016	2015
Premies boekjaar	-2.333	-2.256
Correctie premies voorgaande jaren	402	148
Uitkering herverzekering	411	1.234
Correctie uitkeringen voorgaande jaren	0	-2
<i>Totaal</i>	<i>-1.520</i>	<i>-876</i>

Ad K. Saldo overdrachten van rechten

Het saldo is als volgt ontstaan.

	2016	2015
Overgenomen pensioenverplichtingen	771	684
Overgedragen pensioenverplichtingen	-3.121	-3.273
<i>Totaal</i>	<i>-2.350</i>	<i>-2.589</i>

Ad L. Overige lasten

	2016	2015
Afname van de vordering op de herverzekeraar in verband met de voorziening voor zieken	-22	-74
Correctie vorderingen/premie oude jaren	-30	-21
Overige	-4	0
<i>Totaal</i>	<i>-56</i>	<i>-95</i>

Resultaatbestemming

Voorgesteld wordt om het saldo van baten en lasten ten gunste van de overige reserves te brengen. Dit voorstel is reeds in de jaarrekening verwerkt. In de statuten is geen bepaling omtrent resultaatbestemming opgenomen.

Vaststelling

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Hewlett-Packard Nederland heeft de jaarrekening 2016 vastgesteld op 22 juni 2017.

Gebeurtenissen na balansdatum

Hierna worden enkele belangrijke ontwikkelingen vermeld die zich na afloop van het verslagjaar hebben voorgedaan.

Verbetering beheeromgeving uitbesteding

Het bestuur heeft eind januari 2017 de eindrapportage inzake de verbetering van de beheeromgeving van de uitbestede activiteiten ingediend bij DNB.

Eind april heeft DNB aangegeven dat de validatie van de eindrapportage zal plaatsvinden via een separaat onderzoek dat in oktober 2017 zal worden uitgevoerd.

Herstelplan 2017

Omdat de beleidsdekkingsgraad eind 2016 lager was dan de vereiste dekkingsgraad is in maart 2017 een nieuw herstelplan opgesteld en ingediend bij DNB. Dit herstelplan toont aan dat het fonds nog voldoende herstelvermogen bezit. Indien de verwachtingen van het herstelplan uitkomen dan zal het fonds ultimo 2020 weer een beleidsdekkingsgraad hebben die hoger ligt dan het vereist eigen vermogen.

Toekomstvisie fonds

In het voorjaar van 2017 is in het bestuur de discussie voortgezet over de toekomst van het pensioenfonds en de diverse uitvoeringsmogelijkheden die er zijn.

Splitsing van de onderneming

Per 1 januari 2017 heeft een verdere splitsing plaatsgevonden. Een onderdeel van HPE is afgesplitst en ondergebracht in Enterprise Services Nederland B.V. (ESN). Met deze onderneming is een uitvoeringsovereenkomst gesloten met ingang van 1 januari 2017. ESN zal in de loop van 2017 samengaan met de onderneming CSC. Alleen de aanspraken van de actieve deelnemers van ESN zullen worden ondergebracht in een administratief afgescheiden ring voor deze nieuwe onderneming.

Namens het bestuur,

Marcel Lasonder, voorzitter

René van Warmerdam, bestuurslid

Amstelveen, 22 juni 2017

6. Overige gegevens

6.1 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Hewlett-Packard Nederland te Amstelveen is aan Milliman Pensioenen v.o.f. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

Onafhankelijkheid

Als waarmede actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Hewlett-Packard Nederland zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Milliman Pensioenen v.o.f.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op 0,5% van het pensioenvermogen ultimo 2016. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven 500.000 euro te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegeven verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet met uitzondering van artikel 132 het pensioenfonds beschikt niet over het vereist eigen vermogen.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Hewlett-Packard Nederland is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegeven verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Hewlett-Packard Nederland is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Amsterdam, 22 juni 2017

wg Ir. P.M. Wouda AAG
verbonden aan Milliman Pensioenen v.o.f.

6.2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds Hewlett-Packard Nederland

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2016

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Stichting Pensioenfonds Hewlett-Packard Nederland te Amstelveen gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Hewlett-Packard Nederland op 31 december 2016 en van het resultaat over 2016, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2016;
- de staat van baten en lasten over 2016;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Hewlett-Packard Nederland (hierna: de stichting) zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Materialiteit	€ 10 miljoen
Toegepaste benchmark	0,5% van het pensioenvermogen (afgerond), zijnde het totaal van de technische voorzieningen, de voorzieningen pensioenverplichtingen risico deelnemers en de overige reserves.
Nadere toelichting	Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van de stichting en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritische grens bevindt. Aangezien de beleidsdekkingsgraad per jaareinde dichtbij een kritieke grens ligt, hebben wij een percentage van 0,5% gehanteerd.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven de € 500.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Risico	Onze controleaanpak
Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad	
<p>De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.</p> <p>De stichting is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of de stichting voldoende buffers heeft.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids)dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.</p>	<p>Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad. De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2016 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerende actuaris gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van de stichting beoordeeld op basis van het actuariële rapport van de certificerende actuaris en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de niet-(beurs)genoteerde beleggingen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.</p> <p>Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maand-dekkingsgraden.</p> <ul style="list-style-type: none">• Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandoerekening van zogenaamde key items vastgesteld. Dit jaar betroffen key items de overgang van de AG prognosetafel en de wijziging van de ervaringssterfte.• Daarnaast heeft de certificerende actuaris een plausibiliteitstoets uitgevoerd op ontwikkeling van de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerende actuaris.

Risico	Onze controleaanpak
Waardering en toelichting van niet-(beurs)genoteerde beleggingen	
<p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van de stichting. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen is deze marktwaarde niet te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen), maar is de waardering gebaseerd op een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen.</p> <p>De waarderingonzekerheid neemt inherent toe bij intrinsieke waarde opgaven van derden en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij de stichting betreft dit de posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen. Deze kennen waarderingonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers.</p> <p>De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven in paragraaf 5.4 (Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling) en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 5.5 ad A (beleggingen voor risico pensioenfonds). Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2016 € 1.679 miljoen in niet-(beurs)genoteerde fondsen is belegd.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de niet-(beurs)genoteerde beleggingen niet juist gewaardeerd zijn. Wij houden in onze risico-inschatting overigens rekening met het feit dat de onderliggende beleggingen in de niet-(beurs)genoteerde aandelen- en vastrentende waarden fondsen veelal genoteerde marktprijzen als basis van de waardering kennen hetgeen de schattingonzekerheid verlaagt.</p>	<p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2016.</p> <p>Voor niet-(beurs)genoteerde fondsen, zijn de waarderingen geverifieerd met gecontroleerde jaarrekeningen 2016 van deze fondsen. Waar deze (nog) niet beschikbaar zijn, is de aansluiting vastgesteld met de meest recente (niet-gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers alsmede de back-testing (met gecontroleerde jaarrekeningen) en performanceanalyses uitgevoerd ten aanzien van de prijsontwikkeling dan wel hebben wij de waarde van onderliggende beleggingen in de niet-(beurs)genoteerde fondsen gecontroleerd.</p> <p>Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen onderzocht.</p>
Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen	
<p>De technische voorzieningen waaronder de voorziening pensioenverplichtingen betreffen een significante post in de balans van de stichting. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de</p>	<p>Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris van de stichting. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal</p>

Risico	Onze controleaanpak
<p>gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij de stichting, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle.</p> <p>De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen beschreven in paragraaf 5.4 (Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling) en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 5.5 ad F (technische voorzieningen). Uit deze toelichting blijkt dat (schattings)wijzigingen hebben plaatsgevonden door toepassing van de meest recente prognosetafels en aanpassing van de ervaringssterfte op basis van nader onderzoek. Volgens deze toelichting is de voorziening pensioenverplichtingen hierdoor € 4,1 miljoen hoger respectievelijk € 1,9 miljoen lager uitgekomen.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd zijn.</p>	<p>specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaaris heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2016. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels en de effecten van de wijzigingen hierin, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de toepassing van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2016.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaaris. • Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaaris en met gebruikmaking van onze eigen actuariële specialist gelet op de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn. • Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen bij de pensioenuitvoeringsorganisatie, het verrichten van aansluitwerkzaamheden met de pensioenadministratie voor wat betreft de aantallen en de aanspraken en het beoordelen van het verloop en de uitkomsten van de actuariële analyse.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
 - de overige gegevens;
 - de andere informatie, bestaande uit het voorwoord, meerjarenoverzicht, oordeel verantwoordingsorgaan, samenvatting rapport visitatiecommissie en de bijlagen.
-
- Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:
 - ☐ met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
 - ☐ alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden voor de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse

controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Amsterdam, 22 juni 2017

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. J.G. Kolsters RA ACA

7. Bijlagen

7.1 Uitvoeringsovereenkomst met de werkgevers

De kostendekkende premie vormt de basis voor de door de aangesloten ondernemingen verschuldigde bijdragen. Deze kostendekkende premie bestaat uit de volgende onderdelen:

1. de lasten van inkoop van de door de deelnemers in het boekjaar verworven aanspraken, inclusief de inkoop uit de zogenaamde VPL-regeling;
2. de lasten van de toeslagen op de opgebouwde aanspraken van de deelnemers op 1 januari van het boekjaar;
3. de lasten verbonden aan mutaties in het deelnemersbestand door mutaties, zoals toe- en uittreding, wijziging parttimegraad, correcties;
4. de risicopremies voor partner-, wezen- en arbeidsongeschiktheidspensioenen;
5. vermeerderd met de ultimo het voorafgaande jaar vereiste solvabiliteitsopslag voor het in stand houden van het vereiste eigen vermogen;
6. de bijdragen aan de beschikbare premiereregelingen volgens de geldende pensioenpremiestaffels;
7. vermeerderd met een opslag van 0,9% van de pensioengrondslag ter dekking van de uitvoeringskosten;

De door de aangesloten ondernemingen verschuldigde bijdragen zijn gelijk aan de gedempte kostendekkende premie.

De financiële positie van het pensioenfonds kan voor het bestuur aanleiding zijn om de verschuldigde bijdrage aan te passen.

De geldende methodiek om de premie van de aangesloten ondernemingen vast te stellen, is vastgelegd in de Abtn van het fonds.

7.2 Uitleg begrippen meerjarenoverzicht

Deelnemers	Personen die pensioenrechten of pensioenkapitaal opbouwen bij het pensioenfonds
Gewezen deelnemers	Personen die aan de pensioenregeling hebben deelgenomen, maar nu niet langer werkzaam zijn in een van de aangesloten ondernemingen. Zij hoeven daarom geen premie meer te betalen. Gewezen deelnemers worden ook wel 'slapers' genoemd.
Pensioengerechtigden	Gepensioneerde deelnemers en/of nabestaanden van deelnemers die een uitkering ontvangen van het pensioenfonds
Beleggingsopbrengsten	Alle opbrengsten van de beleggingen, dus inclusief eventueel dividend, coupon etc. en inclusief de waardestijgingen of waardedalingen van de beleggingen
Premie bijdragen	Premies die de werkgever betaalt aan het pensioenfonds, inclusief eventuele herstellpremies (bijstortingen). Een deel van de premies wordt door de deelnemers betaald door inhouding op het loon
Uitvoeringskosten	Totale kosten die het pensioenfonds maakt voor de uitvoering van zijn werkzaamheden
Beleggingen	Alle mogelijke vormen van beleggingen door het fonds met als doel daaruit opbrengsten te genereren om aan de verplichtingen te kunnen voldoen.
Overige activa en passiva	Het totaal van banksaldi en overige vorderingen en de overige schulden
Pensioenvoorziening	Vermogen dat het fonds nu nodig zou hebben om alle huidige en toekomstige pensioenen te kunnen betalen
Eigen vermogen	Bezittingen minus verplichtingen
Minimaal vereist eigen vermogen	103,8% van de verplichtingen (dekkingsgraad = 103,8%); is het vermogen lager dan is sprake van een dekkingstekort
Vereist eigen vermogen	116,8% van de verplichtingen (dekkingsgraad = 116,8%); dit is de pensioenvoorziening met daarop een buffer die is gebaseerd op het risicoprofiel van de beleggingen; is het vermogen lager dan is sprake van een reservetekort
Dekkingsgraad	Bezittingen van het fonds gedeeld door de verplichtingen in %
Beleidsdekkingsgraad	Het gemiddelde van de dekkingsgraden van de afgelopen 12 maanden
Reële dekkingsgraad	De verhouding tussen de beleidsdekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad die nodig is om in de toekomst de pensioenaanspraken te mogen verhogen met de stijging van de prijzen
Rendement	Opbrengsten van de beleggingen in een jaar, uitgedrukt in %